

אשיחה בהקיר

פְּרִשֶׁת כִּי תִשָּׂא

שיחות מפי
הרב אורן נזרית שליט"א

הַלְכוֹת בְּשׂוֹר בְּחֶלֶב

בהלכה

לעילוי נשמת מרת אימי המזוככת ביסורים
הכ"מ ארלט חנה ע"ה בת פרחת תחי'
שנלב"ע י"ב כסלו התשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה

אשיחה בחקיק

בהלכה

ניתן להשיג את ספרי המחבר:
שיחות חיזוק ה' כרכים
אשיחה בחוקיק ה' כרכים
קול חתן וקול שמחה

מתוך סדרת הספרים אשיחה בחקיק (ה' כרכים)
ניתן להשיג בטלפונים 0506491414, 0509013000
למעוניינים ניתן לקבל השיחה
במייל toraoren@gmail.com

שיחות מפי הרב אורן נזרית שליט"א

- ג טעמי אסור בשר חלב
- ג גדי בחלב אמו - אקזריות לב
- ג מנהג עובדי אילים
- ד תערבך מין בשיאנו מינו
- ה מוליד מזג רע
- ה בשר בחלב - שלילתם מבחינה רפואית
- ו התעוררות הדינים בעולם
- ז אסור גדי בחלב אמו - על אף תועלת הפרות
- ח כיצד האכיל אברהם בשר בחלב למלאכים?
- ח נתן לפניכם חלב ולאחריו בשר
- ט לא קים אברהם מצוות לא תעשה
- ט הוי שלא דרך בשול ואסורו מדרבנן
- ט נתן בקדם הגרה מה לאכל
- י הבשר - נברא על ידי ספר יצירה
- י אסור בשול בשר בחלב
- יא כבישה ומליחה
- יא בשול בתנור ובמיקרוגל
- יג דין מיקרוגל במטבח הביתי
- טו שפיכת מים רותחים על סתימה בפיור
- זי כבוס מגבות מלכלכות מבשר וחלב
- זי העלאת בשר וחלב על שלחן אחד
- זי שלחן שלא נועד לאכילה
- יח הנחת בשר וחלב יחד במקור
- יח אין הסועדים מפירים זה את זה
- יח הנחת הכר
- יח סועדים המקפידים זה על זה
- יח אוכלים על חשבון משלם אחד
- יח אפן ההכר
- יט העמדת שומר
- יט העלאת מאכלים סגורים
- יט יושבים ברחוק מקום
- יט סועד בודד
- יט האסור בחלב תוך שש שעות
- יט שעור ההמתנה בין בשר לחלב
- כ דעת רב הראשונים - שש שעות
- כ דברי הזהר - שעה אחת
- כא דעת פרי חדש - בימות החרך ד' שעות
- כא מסקנת ההלכה
- כב המתנת רב שש שעות
- כג הנגהת השואל והנשאל

ניתן להקדיש פרשיות לברכה והצלחה ולעילוי נשמת וכיו"ב
לפרטים ניתן ליצור קשר בטל: 0506491414, 0509013000

שעור לפרשת כי תשא

הלכות בשר בחלב

גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ - אֲכֹרִיּוֹת לֵב

כתב האבן עזרא (שמות כג): "אולי היה, כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו, כדרך ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כב, כח). גם לא תקח האם על הבנים (דבר' כב, ו). ומנהג רב האדם שאין להם צאן, ויקנו החלב בשוק, והחלב יהיה מאסף משיות רבות. אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו, והנה אם קנה חלב, אולי יש בו בחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה לחמרא. והנה גם הישמעאלים מודים, כי אם יבשל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה, אז הוא יותר ערב, והכתוב דבר על ההנה. והנה הקדמונים ז"ל החמירו להסיר כל ספק, ואסרו בשר בחלב, והשם שנתן להם חכמה, הוא יתן משפחתם שלמה".

ובדרך זו כתב גם הרשב"ם (שם): דרך העזים ללדת שני גדיים יחד, ורגילים היו לשחט אחד מהם, ומתוך שרוב חלב בעזים, כדכתיב (משלי כז, כז) ודי חלב עזים ללחמך וגו', היו רגילים לבשלו בחלב האם, ולפי ההנה דבר הכתוב. וגנאי הוא הדבר ובליעה ורעבתנות לאכל חלב האם עם הבנים. ודגמא זו באותו ואת בנו ושלוח הקן. וללמדך דרך תרבות צוה הכתוב. ולפי שברגל היו אוכלין בהמות הרבה, הזהיר בפרשת הרגלים שלא לבשל ולא לאכל גדי בחלב אמו והוא הדין לכל בשר בחלב כמו שפרשו רבותינו בשחיטת חליו.

מנהג עובדי אלילים

וכתב רבנו בחיי (שמות שם): "הרמב"ם ז"ל כתב בזה טעם בטעמי המצוות, כי מפני שהיה מנהג עובדי אלילים שהיו אוכלים

בסייעתא דשמיא, נמצאים אנו בשבוע פרשת כי תשא, אשר נצטוינו בה על אסור בשר בחלב, (שמות לד, כו): "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו", על כן את שעורנו זה, ניוחד להלכות בשר בחלב, כפי שסדרו בספר 'לקוט יוסף' למורי ורבי מרן הראשון לציון שליט"א.

טעמי אסור בשר חלב

הנה אסור אכילת מאכלות אסורות בכלל, ואכילה ובשול של בשר בחלב בפרט, הוא מכלל גזרת הכתוב וגזרת מלך, ואלקים הבין דרכה, והוא ידע את טעמי האסור והמתר, וכמבאר בתורת כהנים (פרשת קדושים): רשב"ג אומר, לא יאמר אדם אי אפשר לאכל בשר בחלב וכו' אלא אפשרי ואפשרי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. ומבאר דאסור בשר בחלב הוא אסור גזרת מלך בלא טעם גלוי. וכן אמרו במדרש (העתיקו רבנו בחיי שמות כג, יט) לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מגלה להם לישראל מפני מה צותה התורה בשר בחלב ופרה אדמה ושעיר המשתלח. גם רבנו אברהם אבן עזרא כתב דאין לנו צורך לבקש מה טעם אסור בשר בחלב כי נעלם מעיני הנבונים. ועין להרמב"ם בשמונה פרקים (פ"ו) שבשר בחלב ופרה אדמה הם בגדר מצוות שמעיות, וממילא התאוה אליהם אינה גריעותא באפן שמתגבר ואינו עובר על האסור, מה שאין כן במצוות שכליות שעצם התאוה אל הדבר היא גריעותא לאדם וכמאמר שלמה המלך במשלי (כא, י) "נפש רשע אותה רע".

ומכל מקום כדי לסבר את האזן כתבו המפרשים כמה טעמים לאסור זה, וכדלהלן:

בְּמִצְוֹת מְכַשְׁפָּה, כִּי יֵשׁ בְּעוֹלָם דְּבָרִים שְׁנֹאֲסָר לָנוּ תַעֲרֹבְתָן בְּסִבַּת הָעֲנִין שְׁאֵמְרָנוּ שָׁם, וְאִפְשָׁר שְׁתַּעֲרֹבֶת הַבְּשׂוֹר עִם הַחֶלֶב בְּמַעֲשֵׂה הַבְּשׂוֹל יִהְיֶה סִבַּת אֲסוּרוֹ מִן הַיְסוּד הַהוּא.

וְהַכֹּנֶנָה לְמָה שֶׁכָּתַב שָׁם סֵפֶר הַחֲנוּךְ (מִצְוָה סב): "שֶׁהַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁם בְּתַחֲלַת הַבְּרִיאָה לְכָל דָּבָר וְדָבָר מִדְּבָרֵי הָעוֹלָם טִבֵּעַ לִפְעֹל פְּעֻלָּתוֹ טוֹבָה וְיִשְׁרָה לְטוֹבַת בְּנֵי הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּרָא, וְצִוָּה כָּל אֶחָד לִפְעֹל פְּעֻלוֹ לְמִינֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרְשַׁת בְּרֵאשִׁית [א', י"ב וְאֵילָךְ] לְמִינֵהוּ עַל הַנְּבִרָאִים, וְגַם עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד הַמְּשִׁיל כַּח מְלַמְעֵלָה לְהַכְרִיחוֹ עַל מַעֲשָׂהוּ, כְּמוֹ שְׁאֵמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה [בְּרֵאשִׁית רָבָה פָּרָשָׁה י', ו'] אֵין לָךְ עֵשֶׂב מְלַמְטָה שְׂאִין לוֹ מִזֶּל מְלַמְעֵלָה שְׂאוּמֵר לוֹ גְּדֹל. וּמִלְבַּד פְּעֻלָּתוֹ שְׂעוּשָׂה כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּטַבְעוֹ, יֵשׁ לָהֶם פְּעֻלָּה אַחֶרֶת בְּהַתְּעַרְבָם מִיּוֹן מֵהוֹן עִם מִיּוֹן אַחֵר, וּבְמִלְאֲכַת הַתְּעַרְבוּת יֵשׁ בָּהּ צְדָדִין שֶׁלֹּא הִרְשׁוּ בְּנֵי אָדָם לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן, כִּי יוֹדֵעַ אֱלֹהִים שְׂסוּף הַמַּעֲשֵׂה הַיּוֹצֵא לְבְנֵי אָדָם בְּאוֹתוֹן צְדָדִין רַע לָהֶן וּמִפְּנֵי זֶה מְנַעַם מֵהֶם וְכוּ' וְעוֹד יֵשׁ בְּאוֹתוֹן צְדָדִי הַתְּעַרְבוּת וְהַתְּחַבּוּלוֹת הָאֲסוּרוֹת לַעֲשׂוֹת עֲנִין אַחֵר שְׁנֹאֲסָרוּ בְּעַבּוּרוֹ, לְפִי שֶׁכַּח אוֹתוֹ הַתְּעַרְבֵת עוֹלָה כָּל כֶּף שֶׁמְבַטֵּל מִפְּעֻלָּתוֹ לְפִי שְׂעָה כַּח הַמְּזֵל הַמְּמַנֶּה עַל שְׁנֵי הַמִּינִין, וְהַמְּשֵׁל עַל זֶה, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה שֶׁהַמְּרַכִּיב מִיּוֹן בְּשְׂאִינוֹ מִיּוֹן יַחְדָּשׁוּ לְבָרָא מִיּוֹן שְׁלִישִׁי, נִמְצָא שֶׁבִטְלָה הַהֶרְכָּבָה כַּח שְׁנֵיהֶם. וְעַל כֵּן נִמְנָעֵנוּ מֵהַעֲלוֹת עַל רוּחָנוּ אִף כִּי נַעֲשֶׂה בְּיַדֵּנוּ דָּבָר שְׂמֵרָאָה בְּנוֹ רְצוֹן לְהַחֲלִיף דָּבָר בְּמַעֲשֵׂי הָאֵל הַשְּׁלֵמוֹת. וְאִפְשָׁר שְׂיַעֲלֶה בְּיַדֵּנוּ מִזֶּה רְמִז מִשְׂרָשֵׁי כְּלָאֵי זְרָעִים וּבְהֵמָה וְשַׁעֲטָנִי, וּבְמִקוּמָם נֶאֱרִיךְ בָּם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם."

וְהוֹסִיף עוֹד (מִצְוָה צב): "וְיִקְצַת רְאִיָּה לְזֶה לְפִי שֶׁבָּא הָאֲסוּר לָנוּ בְּמַעֲשֵׂה הַתְּעַרְבֵת אִף עַל פִּי שֶׁלֹּא נֶאֱכַלְנוּ, שְׁנִירָאָה בְּזֶה שְׂאִין אֲסוּרוֹ מִחֲמַת גְּזֵק אֲכִילָתוֹ כְּלָל, רַק שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה פְּעֻלַּת אוֹתוֹ הַתְּעַרְבֵת לְהַרְחִיק אוֹתוֹ עֲנִין

בְּשׂוֹר בְּחֶלֶב בְּבֵית תּוֹעֵבוֹתָם בְּיַמֵּי חֲגִיָּהם, עַל כֵּן בָּאָה הַתּוֹרָה לְאַסֹּר אוֹתוֹ, וַיֹּאמֶר הַכְּתוּב: כְּשֶׁתְּבוֹא שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה לְבֵית ה' אֱלֹהֶיךָ "לֹא תִבְשֵׁל גְּדִי בְּחֶלֶב אִמּוֹ", כְּעֲנִין מִנְהֵגִי עוֹבְדֵי גִלּוּלִים שְׂעוּשִׁים כָּךְ, וְלִכְךָ נִזְכָּר הַכְּתוּב הַזֶּה בְּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת בְּכֹלל הַחֲגִים, כִּי כֹן דָּרָךְ הַתּוֹרָה לְאַסֹּר הַדְּבָרִים שֶׁהֵם לְאֵלִילִים, וְתִצְוֶה עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת הַהֶפֶךְ כְּדֵי לַעֲקוֹר שְׂרָשׁ אֵלִילִים מִן הָעוֹלָם. זֶה כָּתַב הָרַב ז"ל בְּטַעַם הַמִּצְוָה הַזֹּאת, וְאֵע"פ שְׂאִין זֶה לְשׁוֹנוֹ זֶה כְּוָנָתוֹ."

וְהַכֹּנֶנָה לְמָה שֶׁכָּתַב הַרְמַב"ם בְּמוֹרָה הַנְּבוּכִים (חֶלֶק ג פָּרָק מח): "וְאֵמְנָם אֲסוּר בְּשׂוֹר בְּחֶלֶב עִם הֵיְוִתוֹ מְזוֹן עַב מְאֹד בְּלֹא סֶפֶק וּמוֹלִיד מְלוּי רַב, אֵין רְחוּק אֲצִלִי שְׂיֵשׁ בּוֹ רִיחַ עַבּוּדָה זָרָה, אוֹלֵי כָךְ הָיוּ עוֹשִׂין בְּעַבּוּדָה מְעַבְדוּתֵיהֶם אוֹ בְּחַג מַחֲגִיָּהם, וּמִמָּה שֶׁמְחַזֵּק זֶה אֲצִלִי זְכַר הַתּוֹרָה אוֹתוֹ שְׁנֵי פְּעָמִים, תַּחֲלַת מָה שְׂצוּתָהּ עָלָיו עִם מִצְוֹת הַחֵג שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ, כְּאִלוֹ אִמֵּר בְּעַת חֲגִיכֶם וּבוֹאֲכֶם לְפָנָי לֹא תִבְשֵׁל מָה שֶׁתִּבְשֵׁל שָׁם עַל דָּרָךְ פְּלוּנֵי כְּמוֹ שֶׁהָיוּ הֵם עוֹשִׂים, זֶהוּ הַטַּעַם הַחֲזֵק אֲצִלִי בְּעֲנִין, וְאֵמְנָם לֹא רְאִיתִי זֶה כְּתוּב בְּמָה שֶׁרְאִיתִיהֶם מִסְּפָרֵי הַצֵּאב"ה."

[נִצְיָן תּוֹסֵפֶת מְעַנִּינָת הַמוּבָאָת בְּסֵפֶר 'תּוֹרָה שְׁלֵמָה' (ח"ט עמ' שג): וְהִנֵּה מָה שֶׁכָּתַב הַרְמַב"ם בְּדָרָךְ הַשְּׂעָרָה, נִמְצָא כֹן בְּמִקּוֹר אַרְכֵיאוֹלוֹגִי עֵתִיק. בְּשֵׁנַת תַּרפ"א - תש"א, נִתְגַּלּוּ בְּחִפְרִית הָעִיר הַקְּדוּמָה 'אוּגְרִית' שֶׁבְּסוּרֵיהָ, לוֹחֹת טִין מִתְּקוּפַת הָאֲבוֹת, וּבְאֶחָד מֵהַלוֹחֹת כְּתוּב (בְּתַרְגוּם לְלִשׁוֹן הַקְּדָשׁ): "בְּשֵׁל גְּדִי בְּחֶלֶב, טְלָה בְּחִמְאָה" וְהִיא פְּלִחוֹן כְּזֶה לַעֲבֹדָה זָרָה לְשֵׁם בְּרָכָה עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה... וְהַמְּנַהֵג שֶׁל בְּשׂוֹל בְּהֵמָה דְּקָה בְּחֶלֶב נִשְׁתַּמֵּר עַד הַיּוֹם בְּקֶרֶב הַבְּדוּאִים].

תַּעֲרֹבֶת מִיּוֹן בְּשְׂאִינוֹ מִיּוֹן

כָּתַב בְּסֵפֶר הַחֲנוּךְ (מִצְוָה צב): "מִשְׂרָשֵׁי מִצְוָה זוֹ, לְפִי הַדּוּמָה שֶׁהוּא כְּעֲנִין מָה שֶׁכָּתַבְנוּ

מוליד מזוג רע

וכתב רבנו בחיי (שמות שם) "ועל דרך הפשט טעם המצוה הזאת, לפי שהוא מטמטם את הלב, שהרי החלב נעשה מן הדם והדם מזוג רע ומוליד אכזריות, ואחד מטעמי האסור שבו שאינו מקבל שנוי והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים ולכך טבעו הרע נשאר בתוכו מבלי שנוי, ואע"פ שנסתנה עכשו מדם לחלב וקבל שנוי והתפעלות שהעתק לדבר אחר מכל מקום כשחוזר ומערבו עם הבשר הרי חוזר לכתחילה וטבעו הראשון כבתחלה, והתערבם יחד מטמטם הלב ומוליד גסות ותכונה רעה בנפש האוכל.

ומה שנזכרה מצוה זו לעולם אצל החגים כדי להזהיר את ישראל העולים בכל שנה שלוש פעמים לרגל למקום הנבואה שלא יטמטמו הלב במאכלים אסורים אלא שיהיה חמור שלהם ויזו ויצלול להתבונן בדרך התורה ויהיה לבם הוכן להשגת ידיעתו יתברך.

ובסיום דבריו כתב: "ומן הנראה כי הטעמים האלה בלתי מספיקים ואינם עקר בטעם המצוות אלא לדחות את השואל שהרי מצוה זו מכלל החקים היא, מכלל פרה אדמה ושעיר המשתלח, וכו' דרשו רז"ל: לעתיד לבוא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה צותה התורה בשר בחלב ופרה אדמה ושעיר המשתלח. וכיון שכן דעת חכמים שהמצוה הזאת מסתרי התורה, כי בודאי לעתיד לבוא לא יהיה שם לא טמטום הלב ולא עבודה זרה, שהרי אנו מבטחים בהבטחת: (דברים ל, ו) "ומל ה' אלהיך" וגו', וכן בהבטחת: (צפניה ג, ט) "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה" וגו', אבל המצוה הזאת יש לה סוד".

בשר בחלב - שלילתם מבחינה רפואית

עוד טעם, שהתברר דוקא על פי הרפואה המודרנית, מובא בספר 'אשנב ליהדות'

שאמרנו. והזהירנו גם כן במקום אחר שאם אולי נעשה התערבות לבל נאכלהו ולא נהנה בו, להרחק העינו, ואפלו אכלו מבלי שנהנה ממנו כלל לוקה, מה שאין כן בשאר כל אסורי המאכלות, וכל זה מורה שיסוד טעמו הוא מחמת התערבות.

זה נאמר מתוך הדחק, ועדין צריכים אנו למודעי המקבל. והרמב"ם זכרוננו לברכה כתב בענין טעם אחר, אמר כי יש עובדי עבודה זרה יעבדוה במעשה תערובת בשר עם חלב, ולכן הרחיקה התורה אותה התערבות.

וכתב הפלי יקר (שמות שם): "לא תבשל גדי בחלב אמו. בטעם מצוה זו יצאו רב המפרשים ללקט ולא מצאו בה טעם מספיק, עד שיש אומרים שמצוה זו מן החקות שאין להם טעם נודע לנו. ויש אומרים שהיה מתחלה חק לעבודה זרה שבשלו בשר בחלב בחגים שלהם ועל כן סמוך מצוה זו לחגי השנה. ויש מביאין ראיה ממה שנאמר (בראשית ג ד) והכל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהו, שהיו רגיליו לעשות עבודה מן בשר בחלב.

וקרוב לשמע שמצוה זו היא מענין אסור כלאים וערוב הכחות כי ידוע שבשר העבר נולד מן הדם של הנקבה האדם המוליד כל אדם כי משם מקורו, וכן חלב הבהמה גם כן מן הדם מקורו כי הדם נעפר ונעשה חלב, ולפי זה מן דם הבהמה יצא בשר העבר והחלב כי משם יפרדו, ואין נכון לחזור ולערבם על ידי בשול, וכן על ידי אכילה, כי האכילה היא גם כן בשול באצטומכא וכו'. ודוקא כשאוכל בשר תחלה שאינו מתבשל באצטומכא מהרה עד שיבוא החלב, אבל החלב מתבשל מהרה קדם שיבוא הבשר ואין בו ערוב כל כף על כן אין אסור לאכל אחריו בשר. וטעם ערוב זה שיהי בכל בשר בהמה, וגדי בחלב אמו נקט למופת כי בו נמצא בעצם וראשונה ערוב זה".

(אורטנר, עמ' 101) בשם פרופ' מוריס לוין מאוניברסיטת ניו יורק:

אכילת בשר וחלב יחד מזיק מנקדת מבט מדעית, כשאדם אוכל בשר צריכה הקבה להפריש הרבה ממיץ הגסטריק כדי לעכל את הבשר, אחת השיטות הרפואיות להפחית הפרשת מיץ זה, היא הכנסת מזון השמנים אל הקבה, כגון חלב, שמנת, חמאה או שמן צמחים. במקרים של פצע או אולקוס בקבה, משתמשים ברפואה בחמרי חלב או שמן כדי לעצור בעד מיצי הקבה שלא יעכלו את בשר דפנות הקבה דרך הפצעים. כשאוכלים דברי בשר וחלב יחד, נעצר עכול הבשר, כי דברי החלב מפריעים בעד הפרשת מיץ הגסטריק הדרוש לעכול הבשר.

עבדה זו מסבירה מדוע אכילת בשר מתרת לאחר חלב (לאחר נקוי הפה), ורק דברי חלב אסורים באכילה במשך מספר שעות לאחר אכילת בשר, כי דברי חלב לאחר אכילת בשר מכסים את הבשר ומונעים ממנו את מיץ הגסטריק, על ידי זה מעכבים ומשהים את עכולו. מאידך גיסא החלב בקבה נחלק לחלקיו הכימיים בזמן קצר, ומהותו משתנית עד מהרה, ואינו עוצר עוד את מיצי הקבה מפעילותם בבשר המכנס לאחריו אל הקבה.

ואם כי כאמור אין בני אמות העולם חולים יותר מבני ישראל, יש המוכיחים כי במחלות קבה ודוקא ממין קשה לוקים בני האמות יותר מבני ישראל, וזאת נתן לנמק בשמירה על אסור בשר וחלב.

אמנם, ביחס לנתינת טעמים למצוות מסבות טבעיות - רפואיות, יש להזכיר את התנגדות המהר"ל לתפיסה זו, כפי שכתב בספרו 'תפארת ישראל' (פרק ח'): ולפיכך כל מי שנותן במצוות טעם על פי הטבע, לומר כי לכך אסרה תורה חזיר, מפני שהוא מוליד בגוף מזג רע, וכן הוא בודאי האמת. וכן נתנו טעם באסור חלב, שהוא מוליד מזג

רע, וכן בדם. ומכל שכן בשקצים ובעופות הטמאות, בכלם נתנו טעם על פי הטבע. וכאלו היתה התורה ספר מספרי הרפואות או ספר הטבע, חס ושלום לומר כך. ואם היה הדבר כמו שאמרו הם, הרי אמרו בפרק קמא דחלין (יז א), "ובתים מלאים כל טוב" (דברים ו, יא), אמר רבי ירמיה אמר רב, כתלי דחזירי התיר להם. ואם שרש האסור בשביל מזג רע, האסור להיכן הלך. וכן חלב, אם מזגו רע, אם כן בן פקועה למה חלבו מתר, כדאייתא בפרק בהמה מקשה (חליו עד א), מה טעם בזה. וכן אם אסר השחיטה שלא נתאכזר, למה התירה התורה בן פקוע בלא שחיטה (שם). לכך אין ראוי לומר כך. ואף אמנם כי האמת הוא כי כל אלו יש בהם מזג רע, דבר זה ימשך בודאי במה שיש בהם שנוי רע גם כן. אבל אין זה עקר טעם המצוה, רק שאינם ראויים אל האדם כפי הסדר אשר סדר השם יתברך, לכך הרחיקה אותם. ולפעמים לא הרחיקה התורה וכו'".

התעוררות הדינים בעולם

ועל פי הסוד, כתב בזהר הקדוש (משפטים דף קכה, א): "תו אשכחאן דכל מאן דאכיל האי מיכלא דאתחבר כחדא, בשעתא חדא או בסעודתא חדא, אךבעין יומין אתחזיא גדיא מקלסא בקלפוי לגבי אינון דלעילא וסיעתא מסאבא מתקרבין בהדיה וגרים לאתערא דיניו בעלמא דיניו דלא קדישיו, ואי אוליד בר באינון יומין, אוזפין ליה נשמתא מסטרך אחרא דלא אצטריכא וכו' ותו דמסתפי מחיון בישן דהא בעינייהו גדיא אשתכח ויכיל לאתזקא דהא צלמא דבר נש אתעבר מניה".

[ובתרגום ללשון הקדש (על פי זהר בהיר): עוד מצינו שכל מי שאוכל מאכל זה שנתחבר בשר בחלב ביחד על ידי בשול, או אפלו שלא על ידי בשול אלא בשעה אחת, שבתחלת השעה אכל בשר ובסוף השעה

ו'אמו' מלשון 'גוזל אביו ואמו', ואמרו רבותינו ז"ל אביו זה הקדוש ברוך הוא ואמו זו כנסת ישראל. עוד אמרו (מדרש, הובא בריקאנטי משפטים) אמר לו משה להקדוש ברוך הוא תן לי רשות לכתב 'בשר בחלב', אמר לו: כתב לך את הדברים האלה. נמצא המבשל גדי בחלב אמו מתקן את הגדי בחלב הרומז למדת הדין, כמאי דאתאמר 'יו וחלב', 'שתיתי ייני עם חלבי', והם הרחמים הנמשכים אל כנסת ישראל הנקרא 'אם כל חי'. נמצא שזה המבשל בחלב אמו גורם שהגדי יונק משדי אמו, ולא תינוק יונק משדי אמו שאמרו רבותינו ז"ל משמר שלישי תינוק יונק משדי אמו, כי מאז מתחילין הרחמים להתפשט בעולם, כבר הוא מתחלת מדת יום, והכפירים שאגים לטרף, כבר נאספו אל מעונותם. וכבר ידעת סוד התינוק מפסוק 'נער הייתי גם זקנתי', ולכן באה אזרה זה בלשון זה, לרמז שהעושה כן נותן כח לאל אחר, ונתקן ונעזר על ידי החלב ויונק שדי אמו של ישראל. ומטעם זה נאסר הבשול שהוא התקון. ואם אכל זה לעצמו וזה לעצמו בלא בשול אינו לוקה, לפי שלא תקנן יחד ולא חברם בשעת התקון, ולפיכך כל מקום שרוצה להזכיר אסורו מזכירו בלשון בשול, שזהו עקר האסור. ונאסרה גם האכילה וההנאה כי אין רשות להנות בדבר שנעשה באסור כזה. וזה סמיכות הכתובים 'ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך', וסוד הבכורים שנקראו 'ראשית חכמה', ובכור מלשון 'גם אני בכור אתנהו', ובית ה' אלהיך מלשון 'כי ביתי בית תפלה', כלומר בהבאת הבכורים אל הבית למטה אתה ממשיך לבית העליון את החסד ואת הרחמים, ואם לאו אתה מושך אליה מדת הדין, וזהו 'לא תבשל גדי בחלב אמו', כי ידעת ההפכים אחת".

אסור גדי בחלב אמו - על אף תועלת הפרות

ובספר 'מגדים חדשים' (מו"ק עמ' ו) הביא את המספר על הגאון רבי יהונתן איבשיץ זצ"ל,

אכל חלב, או אפלו אחר השעה, אלא שלא ברך ברכת המזון והוא בסעודה אחת, אז עד ארבעים יום נראה הס"מ בלבוש של גדי מזין בקלפות לגבי המלאכים שלמעלה, והס"מ עם חילותיו הטמאים מתקרבים לאיש בעולם, ודינים אלו הם דינים שאינם קדושים אלא מצד הס"א. ואם איש הזה הוליד בן בארבעים ימים אלו, אז מתלזה לזה הבן נשמה מצד הס"א, שלא היה צריך להיות כן וכו' ועוד שהוא מתירא מחיות רעות, כי בעיניהם נמצא גדי, כי כן נראה להם איש הזה ויכולים להזיקו, כי צלם אלהים שיש להאדם עבר ממנו].

ולאור דברי הזהר, שהאוכל בשר בחלב גורם להתעוררות דינים בעולם, הביא בספר 'ילקוט יצחק' (מצוה צב) בשם ספר זר זהב, דהיינו שהחלב הוא מצד הרחמים, ובשר בא מצד הדין, ויש שני צינורות, אחד של דין והוא דם, ואחד של רחמים והוא חלב, ובשעת יניקת בנים שהם ישראל מתהפך הדם באשה לחלב ונעשה מן צנור דם חלב. ועוד הביא בשם 'ספר הפליאה' דהחסד נקרא חלב, והפחד נקרא בשר, והגדי הוא שער לעזאזל, והאם היא כנסת ישראל. ואם אתה אוכל בשר בחלב - אתה מוריד שפע הפחד אשר הבשר רומז אליו בתפארת, ותתגבר הדין, ותתמלא האם מן האש ותכנס הטמאה.

ובספר 'מצודת דוד' להרדב"ז (מצוה קצד), באר עוד על דרך סוד, והקדים להקשות דלכאורה יש להבין מאי שנא אסור זה מכל אסורין שבתורה, שכאן אסור לנו אפלו בשולו. ועוד למה לא כתבה התורה 'לא תבשל בשר בחלב', ומדוע נקט 'גדי', ומדוע דוקא 'בחלב אמו' שאמרה התורה. ועוד למה סמכה התורה אסור זה למצות בכורים.

ובאר הרדב"ז: "דע כי לשון בשול הוא לשון תקון. ולשון גדי הוא מלשון 'שני גדיי עזים' ושעירים ירקדו שם', שער עזאזל ורבים.

לְאֲדָמָה וּגְדוּלְיָהּ: "הוֹי אוֹמֵר, הַתּוֹרָה אוֹסֶרֶת עֲלֵינוּ לְנַהֵג עַל פִּי שִׁיטַת עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה בְּפִלְחַן הַפְּרִיזוֹן שְׁלֵהֶם, וּמַעֲמִידָה לְפָנֵינוּ אֶת הַדָּרֶךְ הָאֲחֵרֶת שֶׁהִיא רְצוּיָה בְּעֵינֵי הַקַּב"ה, וְאֲשֶׁר דּוֹקָא הִיא עֲשׂוּיָה לְהִבְיֵא בְרָכָה אֶל בֵּיתֵנוּ, וְהִיא הַבָּאֵת בְּכוּרִים לַקַּב"ה. כִּן שְׁלֹדְעַת הַסְּפוּרָנוּ פְּרוּשׁ הַפְּסוּקָה הוּא כְּדִלְקָמֶן: כֹּאֲשֶׁר אַתֶּם רוֹצִים לְבַקֵּשׁ אֶת בְּרַכְתּוֹ ה' עַל פְּרוֹת הָאֲדָמָה, הִבְיֵאוּ בְּכוּרֵי אֲדָמַתְכֶם אֶל ה', וְזֹאת בְּנִגּוּד לְשִׁיטַת הָעֲבוּדָה זָרָה הַמְקַבְּלַת בְּעוֹלָם שֶׁל בְּשׂוּל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ".

כִּיצַד הַאֲכִיל אֲבָרָהֶם בְּשֶׁר בַּחֲלָב לְמִלְאָכִים?

מִסְפָּר בַּתּוֹרָה בְּפָרֶשֶׁת וַיֵּרָא, בְּבִיאַת הַמַּלְאָכִים לְאַהֲלוֹ שֶׁל אֲבָרָהֶם אָבִינוּ (בְּרֵאשִׁית יח, ח) "וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֲלָב וַיִּבֶן הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לְפָנֵיהֶם, וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ". וְכִבֵּר שָׂאֵלוּ הַמַּפְרָשִׁים, הִיאֵךְ אֲבָרָהֶם אָבִינוּ ע"ה לֹא נִזְהַר בְּאִסּוּר בְּשֶׁר בַּחֲלָב. וּבּוֹדָאֵי מַעַת שְׁנִמּוּל אֲבָרָהֶם, קִיָּם כִּבֵּר כָּל הַתּוֹרָה כְּלָה, וְכִדְאִיתָא בְּגִמְרָא (יוֹמָא כח, ב): "קִיָּם אֲבָרָהֶם אָבִינוּ אֶפְלוּ עֲרוּבֵי תַבְשִׁילִין, שְׁנֵאֲמַר תּוֹרַתִי - אַחַת תּוֹרָה שֶׁבְכֹתֵב וְאַחַת תּוֹרָה שֶׁבְעַל פֶּה".

וְנִבְיָא בְּזֶה כִּמָּה תְרוּצִים:

נָתַן לְפָנֵיהֶם חֲלָב וְלֹאֲחֵרָיו בְּשֶׁר

בְּפְרוּשׁ רַש"י שֶׁם כְּתוּב: אֲשֶׁר עָשָׂה - אֲשֶׁר תִּקְוּ, קָמָא קָמָא שְׁתַּקּוּן אִמְטִי וְאִיתִי קְמִיָּהּ. וְהֵינּוּ שְׁאֲבָרָהֶם הִבְיֵא לְמִלְאָכִים בְּתַחֲלָה חֲמָאָה וְחֲלָב, וְרַק אַחַר כִּן הִבְיֵא לָהֶם בֶּן הַבְּקָר. גַּם בְּדַעַת זְקֵנִים מִבְּעַלֵּי הַתּוֹס' (שֶׁם) מִבְּאֵר שְׁאֲבָרָהֶם נָתַן לָהֶם לְאָכַל תַּחֲלָה חֲלָב וְאַחַר כִּן בְּשֶׁר. וּמָה שְׁאֲמָרוּ שְׁאֲבָרָהֶם אָבִינוּ ע"ה קִיָּם אֶפְלוּ עֲרוּבֵי תַבְשִׁילִין, הֵינּוּ תַבְשִׁילִין מְעֻרְבִין, שְׁלֹא הִיָּה אוֹכֵל בְּשֶׁר בַּחֲלָב וְגַם לֹא בְשֶׁר וְאַחַר כִּן חֲלָב, אֲלֹא חֲלָב תַּחֲלָה שְׁנֵאֲמַר 'וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֲלָב' וְהַדָּר 'וַיִּבֶן הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה'.

שְׁכַדֵּי לְהַנְצִל מִהֲרֵהוּר בְּדַבְרֵי תּוֹרָה בְּמִקּוּמוֹת הָאִסּוּרִים, כְּגוֹן בְּבֵית הַכֶּסֶּא, הִיָּה רְגִיל לְעֵין שֶׁם בְּסִפְרֵי הַטְּבַע. וּפְעַם מִצָּא כְּתוּב שֶׁם, שְׁאֵם מִשְׁקִים אֶת הָאֲדָמָה בַּחֲלָב שְׁנִתְבַּשַׁל בְּבֶשֶׂר, הַפְּרוֹת מְצַלִּיחִים בְּיוֹתֵר, וּמִיד עֲלָה בְּדַעַתוֹ לְפָרֵשׁ בְּזֶה הַפְּסוּקָה בְּפָרֶשֶׁת מִשְׁפָּטִים (כג, יט): רֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמַתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֶלְהֵיךָ לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ, דְּמָה הַשְּׂיִכּוֹת שֶׁל שְׁנֵי דְבָרִים אֵלּוּ? וּלְפִי הַנ"ל מוּבָן, שְׁאֵל יַעֲלֶה בְּדַעַתְךָ לְהַשְׁקוֹת הַשְּׂדֵה בַּחֲלָב שְׁנִתְבַּשַׁל בְּבֶשֶׂר, כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי זֶה תוּכַל לְהִבְיֵא פְרוֹת בְּכוּרִים נְאִים בְּיוֹתֵר, וְזֶהוּ שְׁאֲמַר אִךְ שְׂרֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמַתְךָ וְגו' מִכָּל מְקוֹם לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ. וּמִיד נִזְכַּר שְׁהֲרַהַר בְּדַבְרֵי תּוֹרָה בְּמִקּוּם הָאִסּוּר, וּמִאֵז הַפְּסִיק לְעֵין בְּסִפְרֵי הַטְּבַע שֶׁם.

[וּמִסְפָּרִים שְׁפַעַם הַגִּיעַ חֲסִיד לְפָנֵי רַבּוֹ, כְּמִדְמָה 'הַחוּזָה מְלוּבְלִין', וְאֲמַר אֶת הַפְּרוּשׁ הַנ"ל בְּשֶׁם ר"י אִיבְשִׁיץ, נִעְנֶה הָאֲדָמוֹ"ר וְאָמַר: אִכּוּ חֲדוּשׁ יָפָה, אִךְ רִיחַ רַע נוֹדֵף מִמֶּנּוּ...].

וְרֵאוּי לְהַזְכִּיר שְׁכַפְרוּשׁ זֶה יֵשׁ מִשְׁמַעוֹת בְּדַבְרֵי הַסְּפוּרָנוּ (שְׁמוֹת שֶׁם): "לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ. לֹא תַעֲשֶׂה כְּמוֹ אֵלֶּה הַפְּעֻלוֹת לְהַרְבוֹת הַפְּרוֹת כְּמַחְשַׁבַת אֲנָשֵׁי הַצַּבָּא"ה, אֲלֹא רֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמַתְךָ תָּבִיא, כֹּאֲמָרוּ "וְרֵאשִׁית כָּל בְּכוּרֵי כָל וְכו' לְהַגִּיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתְךָ" (יחזקאל מד, ל). וַיֵּשׁ לְפָרְשׁוֹ עַל דָּרֶךְ זֶה, דְּלִתּוֹעַלַת הַפְּרוֹת שֶׁיְהִיּוּ מִשְׁבָּחִים וְטוֹבִים הַטוֹב הוּא לְבַשֵּׁל בְּשֶׁר בַּחֲלָב יַחַד וּלְהַשְׁקוֹת אֶת הָעֵץ בַּחֲלָב זֶה שְׁבֻלוֹעַ בּוֹ שְׁמֵן הַבְּשֶׂר, וְאֵז הַפְּרוֹת יִצְאוּ מִשְׁבָּחִים וְטוֹבִים. וְעַל זֶה רְמַזָה הַתּוֹרָה 'רֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמַתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֶלְקִיךָ אֲבָל לֹא עַל יְדֵי בְשׂוּל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ'.

[אוּלָּם, עֵין ב' פְּרָקִי מְבוֹא' לְסִפְר 'מִשְׁךְ חֲכָמָה' לְהַרְבֵּי יְהוּדָה קוּפְרָמֶן ז"ל (עמ' ז) שְׁפָרֵשׁ הַסְּפוּרָנוּ עַל פִּי דְבָרֵי הַרְמַב"ם שֶׁהִבְאֵנוּ לְעִיל, שֶׁהִיָּה יְדוּעַ אֲצֵל הַגּוֹיִים פְּלַחַן שֶׁל בְּשׂוּל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ, אֲשֶׁר מְטַרְתּוֹ לְהַמְשִׁיךְ שְׁפַע

הוי שלא דרך בשול ואסורו מדרבנן

אי נמי דמאחר שלא היה זה בדרך בשול ביחד, אין בזה אסור אלא מדרבנן, ומילי דרבנן יש אומרים שלא הקפיד בהם אברהם אבינו. ואי תיקשי ממאמרם ז"ל "קיים אברהם אבינו אפלו ערובי תבשילין" - יש הגורסין 'ערובי תחומין', והיינו י"ב מיל דהוי מדאורייתא. וראה בס' קול אליהו להגר"א על הפסוק "עקב אשר שמע אברהם בקלי", עין שם.

ותרוך זה הביא גם כן בברכת פרץ (פרשת וירא), והעיר לפי זה, דאם כן מה טענה בא הקב"ה על המלאכים שאכלו בשר בחלב אצל אברהם אבינו, ובגין כך לא נתן להם את התורה, הלא לא היה דרך בשול ומתא מדאורייתא. ותרץ, א. יש לומר בזה דהמלאכים גופם אש, ובאותו רגע שנוגעים בבשר בחלב בבת אחת כבר הוה ליה מבשלים בידי המלאכים, ואיכא דרך בשול. ב. יותר נראה דגם מצד איסורא דרבנן, שלא קימו המלאכים מה שאסרו חז"ל, הוי גם כן טענה שלא יתן למלאכים את התורה, דלשון הירושלמי בזה (הובא בשיטמ"ק בכורות ו, ב) "אין אתם ראויים לקבלה, שמיד שתנינוק בא מבית הספר מביאין לו חלב ואוכל, מביאין לו בשר ונוטל ידיו, אבל אתם אכלתם בשר בחלב, כדכתיב ויקח חמאה וחלב". ומשמע שהיתה קפידא על נטילת ידים, דודאי זה מדרבנן.

נתן בידם הבררה מה לאכל

עוד כתבו המפרשים, שכונת אברהם אבינו היתה להביא על השלחן מאכלי בשר ומאכלי חלב שכל אחד יבחר כחפצו, וזה שיאכל בשר לא יאכל גבינה, וכפי שאנו מוצאים שאברהם שחט שלושה בני בקר אף על פי שלא היו שם אלא שלושה מלאכים, ושבוהו בגמרא סעודה זו שהיתה יותר מסעודת שלמה המלך. [אלא שהמלאכים לא עשו

וכן כתב בפרדס יוסף (שם) בשם היהודי הקדוש, אשר באר על פי זה בדרך נפלא דברי המדרש (תהלים מזמור ח): "וכשעלה משה לקבלה פעם שניה, אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם והלא אתמול עברו עליה, שכתבת בה לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ ג), אמר להם הקב"ה בכל יום הייתם קטגורין ביני לבין ישראל, לא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר וגו' ויאכלו (בראשית יח ח), ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו, ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה לאכל, והוא אומר לה, היום למדני רבי, לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות לד כו), לא מצאו לו מענה".

והנה ידוע שבשר בחינת דין וחלב בחינת חסד, וכיון דקיימא לן 'תתאה גבר', אזי בשר תחלה ואחריו חלב - אסור, שכל הבשר מתגבר על החלב, ומגביר מדת הדין על פני מדת החסד, מה שאין כן חלב תחלה ולאחריו בשר, נמצא דאין עוון במה שהאכיל אברהם אבינו את המלאכים, שכן הקדים את החלב לבשר. אכן כאשר המלאכים המוני מעלה טענו שהם עדיפים לקבל תורה על פני עמך ישראל קבוצי מטה, על כרחך סבירא להו 'עילאה גבר', ומעתה חטאו באכילת בשר בחלב, דלדידם בשר אחרי חלב אסור, אם כן בא עליהם הבורא ממה נפשך: אם 'עילאה גבר' - חטאתם באכילת בשר בחלב, ואם 'תתאה גבר' ישראל בין כה עדיפים עליכם בקבלת התורה, לכן לא מצאו מענה].

לא קיים אברהם מצוות לא תעשה

ועוד יש לישב כמו שכתב בתפארת ישראל למהר"ל מפראג (סימן ו) שלא קיים אברהם אבינו ע"ה אלא מצוות עשה, אבל מצוות לא תעשה לא קיים. אף מדברי המהרש"א בתענית (ד, א) משמע דגם במצוות לא תעשה האבות נזהרו.

כחפצו ואכלו בבת אחת, ולכן טעו עליהם הבורא בקבלת התורה.

הבשר - נברא על ידי ספר יצירה

ובספר 'חסד לאברהם' (מעין ה נהר נא) פרש אומרו "ובן הבקר אשר עשה", שבראו בספר היצירה שחבר הוא בחכמתו, ואלו דבריו הקדושים: "כשהלך אברהם אל הבקר עם ישמעאל בנו לטל ג' פרים ממקנה שלו, הלך אחריו רפאל בנסתר, ולאחר שנטל אברהם ב' פרים ונתן ביד הנער להוליכו, היה משתדל לקח עוד פר שלישי, ונראה רפאל לפניו לפר חשוב ומשבח, וזהו רפאל ל פר א"ל, רצה לומר פר חשוב. וכשבא אברהם לטלו, היה הפר נשמת ובורח מעט מעט, עד שהוליכו בפתח המערה, ונפתח פתח המערה,

וכל זה בשליחותו של מקום. וכשראה אדם ונתן קבורים שם והרים ריח גן עדן, מיד ידע מעלת המקום וחדם שם להיות קבורתו, ומיד נמסר הפר מאליו ביד אברהם. ובהגיע לאהלו לא מצא אלא שנים, והצרך לברא פר שלישי על ידי ספר יצירה, וכדי שלא יצטער בסעודת אורחיו, שאם היה חוזר אל המקנה היה עובר זמן המאכל. וזהו שאמר הכתוב: "ובן הבקר אשר עשה" - עשה ממש".

ומעתה יש לומר שאין בזה דין בשר בחלב. ולכן דקדק הכתוב ואמר "ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה" רוצה לומר רק את בן בקר זה שנברא בכח ספר היצירה הניח על השלחן יחד עם החמאה והחלב, שאפלו אם היו אוכלים אותם יחד לא היה בזה שום אסור^א.

הלכות ודינים

אסור בשול בשר בחלב

נאמר בתורה ג' פעמים "לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות כג; שמות לד; דברים יד) ודרשו בגמרא שאחד בא לאסור אכילה, ואחד לאסור בשול, ואחד לאסור הנאה. ולכן אף שלא מצינו בתורה אסור לבשול שאר אסורים, בבשר בחלב האסור הוא גם בבשול, ואף אם אינו למטרת אכילה.

לאסור הנאה ואחד לאסור בשול. ודרשה זו נאמרה בסתם בגמרא (קדושין גז, ב) והביאה רש"י ז"ל בפרוש החמש (שמות כג), וכן הרמב"ם בספר המצוות (מצות לא תעשה קפז). וכן הוא בטור ובשלחן ערוך (סימן פז), ע"ן שם.

ואמנם בתרגום אונקלוס על הפסוק 'לא תבשל גדי בחלב אמו' כתב: לא תיכלון בשר וחלב, ולא הביא בשום מקום אסור בשול, ויתכן דסבירא ליה להתרגום דאין אסור בבשול וכל האסור הוא רק האכילה, ודלא כתלמוד דידן, ומה שהתורה כפלה שלוש פעמים 'לא תבשל' - אפשר לומר דהיינו כדי לומר שיעבר על עצם האכילה בשלושה לאוין, וכן כתב בפרי חדש (סק"א) דאולי סבור

הכי קיימא לן בגמרא (חליו קיד, א; קטו, א) ונאמרו שם כמה למודים על זה, והדרשה העקרית שתפסו אותה המפרשים היא דרשת דבי רבי ישמעאל, וכמו שאמרו שם (קטו, ב): דבי ר' ישמעאל תנא, לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים, אחד לאסור אכילה ואחד

א. ועין בספר 'אגדת אליהו' לבעל 'שבט מוסר (פאה א, א) שפרש הא דאיתא בירושלמי: ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, מה אמר? רבי מאיר אומר חשודין הם על אבר מן החי. דודאי לא עברו האחים על אסור אבר מן החי ח'ו, אלא אכלו מבהמות שנבראו מספר יצירה, שאין בהן אסורי תורה כנ"ל. אמנם עשו זאת בפרהסיא, והעולם היו חושדים אותם באבר מן החי, דלא דעי כולי עלמא דהוי בהמת נס, ואיכא בזה חשש מראית העין. לכן יוסף טעו לאביו שחשודין הו על אבר מן החי, דהיינו שהעולם חושד בהם, ואסור מפני מראית העין.

מבשל בשר בחלב ביחד, אבל כשאינו בדרך בשול, כגון שנתן בשר בתוך חלב ושהה שם מעת לעת, או שמלח בשר וגבינה יחד - אינו אסור אלא מדרבנן.

הנה הטעם שלא נאמר בתורה להדיא שאסור לאכל בשר בחלב, כמו שנאמר כן בשאר אסוריו, ורק נאמר בלשון בשול - כתבו הטור (סימן פז) והרשב"א בתורת הבית שהוא מפני שהתורה באה לומר שאין אסור לאכל בשר בחלב אלא כשהוא דרך בשול, מה שאין הדבר כן בשאר אסורים, ולכן אם מלח בשר וגבינה יחד או אם כבש בשר בתוך חלב וכדומה, אף על פי שבדאי על ידי כך הבשר והחלב קבלו טעם זה מזה, אפלו הכי מן התורה אין בזה אסור, ומכל מקום מדרבנן אסור גם בכהאי גוונא, ואפלו גבינה אחר בשר. ועין שם שהביא ראיות לדבריו מהש"ס.

ועין בבית יוסף (סימן פז) שצינו על דברי הטור הנ"ל, שכן כתב הרשב"א בתורת הבית. ואמנם המהרי"ט (חלק ב' י"ד סימן ג') כתב דכבוש ומליח הוי אסור דאורייתא. אך כבר העירו על דבריו שלא מצינו לדעה כזו, וכן העיר בפרי חדש סימן פז אות ב', שדברי המהרי"ט שלא בדקדוק נאמרו, ומן התורה כבוש ומליח בבשר בחלב מתיר.

בשול בתנור ובמיקרוגל

המבשל בשר וחלב בין על האש ממשי, בין בתנור חשמלי שיש בו גופי חמום, בין על גבי פלאטה חשמלית, בכל זה עובר משום 'לא תבשל גדי בחלב אמו' מדאורייתא, אולם המבשל במיקרוגל (בלי גופי השחמה) יש להסתפק אם עובר על אסור תורה של לא תבשל גדי בחלב אמו, ונפקא מינה לענין אם עבר ובשל בשר וחלב במיקרוגל ביחד, אם מתיר למוכרו לגוי.

הנה לענין שבת, בשול באש החשמל - אסור מצד 'מבשל' מן התורה, וכפי שהביא

דבשול שאסור הכתוב היינו דוקא כשאכלו, ואפקיה קרא בלשון בשול משום דלא אסור באכילה אלא דרך בשול, וכתוב בתורה שלוש פעמים כדי לעבר עליו בג' לאוין.

אך הפרי תאר פרש שלדעת האונקלוס אסור אכילה הוי אפלו שלא כדרך בשול, מדלא תרגם 'לא תיכלון בשיל', ועוד דאי משמע ליה לא תבשל מלשון בשול ממש, הנה ליה לאוקמי חד לגופיה לבשול, אלא ודאי דסובר דלא תבשל היינו לא תאכל. ונמצא שגם לרבי ישמעאל מוקי לחד 'לא תבשל' לא תאכל, ואי לא דמשתמע הכי לא הנה מפיק לקרא מפשטיה.

וכתב בספר שלחן אברהם (למהר"א הפה"י"ל מתוניס, סימן פז) דבדאי העקר כמו שכתב הפרי חדש, ודברי הפרי תאר תמוהים דאירי יתכן בשום אופן שנאמר דלא תבשל היינו לא תאכל, והמציא שם חדש לאכילה בלשון בשול, מה שלא מצינו כן בשום מקום. ואף לשיטתו דיתכן לפרש 'לא תבשל' לא תאכל, קשה מנא לן להוציא קרא מפשטיה, ואמאי לא נימא דפרושו כפשטיה בשול ממש. ולכן הדבר נראה ברור שלדעת האונקלוס כונת הכתובים הכי הוא: לא תבשל בשר בחלב כדי לאכלם מבשלים יחד, אבל בשול בלא אכילה לא אזהר עליה רחמנא, דלא מצינו שום אסור שאסור הכתוב בשולו.

[ועין שם בהערה שהעיר מלאו ד'בל יראה ובל ימצא' דגם בזה לא מצינו דגמתו בשום מקום בתורה. וכתב כתב דאפשר דשאני חמץ שאם ישאירו יבוא לאכל ממנו (וכו' למה שכתב הר"ן [פסחים דף א, א מדפה"ר] בדרך אפשר) אבל לאסור בשול בלא אכילה לא מצינו].

כבישה ומליחה

אסור אכילה והנאה של בשר בחלב, נאמר בתורה בלשון בשול. ואמרו בגמרא שהוא כדי לומר לנו שאין אסור מן התורה אלא כשהוא

טְבֵרְיָה שְׁנִסְתַּפְּקוּ בָזָה אִם עוֹבֵר מִן הַתּוֹרָה מְשוּם לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ אוֹ לֹא, וּפְסֵק מִרְוֹן דְּאִין לֹקִין עָלָיו, עֵין שָׁם. וְאִם נִדְמָה מִיִּקְרוּגֵל לְחַמֵּי טְבֵרְיָה, גַּם בָּזָה לֹא יִהְיֶה אֲסוּר אֲלָא מִדְּרַבְנָן. וְעַדִּין צָרִיךְ עֵינִין.

וְנִפְקָא מִינָה בָזָה לְעֵנִין אֲסוּר בְּשׂוּל וְהִנָּאָה, שְׂאֵם הוּא אֲסוּר תּוֹרָה, מִמִּילָא אִם עֵבֵר וּבִשְׁל בָּשָׂר וְחֲלָב בְּמִיִּקְרוּגֵל הַכֹּל נֶאֱסָר בְּהִנָּאָה, אֲבָל אִם אִין בָּזָה אֲסוּר מִן הַתּוֹרָה - שְׂרִי בְּשׂוּל וּבְהִנָּאָה, וְלֹא נֶאֱסָר אֲלָא בְּאֲכִילָה.

וְעֵין בְּמֵאֲמָרוֹ שֶׁל פְּרוֹפ' לֵב הַנְּדָפֵס בְּקֶזֶץ תַּחֲוּמִין (כְּרַךְ ח' עֲמוּד 27) שֶׁחֲלַק אֶת סוּגֵי הַבְּשׂוּל לְג' אוֹפְנִים א. צָלִי, צָלִי קֶדֶר - דִּהֵיִינוּ שֶׁהַמוֹצֵר מִתְּבַשֵּׁל בְּתוֹךְ הַמִּיץ וְהַשְּׂמֹן שֶׁל הַמוֹצֵר עֲצָמוֹ, בְּלִי רֻטֵּב מִבַּחוּץ. ב. בְּשׂוּל רְגִיל - הַנֶּעֱשֶׂה עַל יְדֵי בְשׂוּל הַרֻטֵּב שֶׁבְּקֶדֶרָה, וּמִמִּילָא מִתְּבַשֵּׁל הַמוֹצֵר ג. בְּשׂוּל בְּמִיִּקְרוּגֵל, שְׂאִינוּ מִתְּבַצֵּעַ בְּשׂוּם אֶחָד מֵהָאֲפְנִים הַנִּזְכָּרִים, שֶׁהָרִי הַקְרִינָה נִבְלַעַת בְּנוֹזֵל אוֹ בְּשְׂמֹן שֶׁבְּתוֹךְ הַתְּבַשִּׁיל וּמְחַמֶּמֶת אוֹתוֹ, וְהַנוֹזֵל הַפְּנִימִי הַחֵם מְחַמֵּם אֶת הַחֲלֵק הַמוֹצֵק שְׂאִינוּ בּוֹלַע אֶת הַקְרִינָה. וְשִׂטָּה זֹאת שׁוֹנָה גַּם מִבְּשׂוּל בַּחֲמָה, דְּבְשׂוּל בַּחֲמָה נֶעֱשֶׂה עַל יְדֵי קְרִינַת הַשְּׂמֵשׁ הַנִּבְלַעַת בְּשִׁכְבָּה הָעֲלִיוֹנָה שֶׁל הַתְּבַשִּׁיל עֲצָמוֹ, וְלִעֲמַת זֹאת קְרִינַת גְּלִי מִיִּקְרוּ נִבְלַעַת בְּכָל הַתְּבַשִּׁיל, וּבְכָל מְקוֹם שֶׁיֵּשׁ נוֹזֵל הוּא מִתְּחַמֵּם וּמִתְּבַשֵּׁל, וְתוֹצְאוֹת הַבְּשׂוּל הֵיא שׁוֹנָה מִבְּשׂוּל רְגִיל. נִמְצָא דִּהַמְּבַשֵּׁל בְּקְרִינַת גְּלִי מִיִּקְרוּ וְהַמְּבַשֵּׁל בְּקְרִינַת הַשְּׂמֵשׁ, שְׂוִים בְּכֹךְ שֶׁהַחֲמוּם נּוֹצֵר עַל יְדֵי אֲנֶרְגִּיָּה הַנִּבְלַעַת בְּמִתְּבַשֵּׁל עֲצָמוֹ (אֲמַנִּים בְּאֲפְנִים שׁוֹנִים זֶה מִזֶּה), וְאִינָה דוֹמָה לְבְּשׂוּל עַל יְדֵי אֵשׁ, דִּהַבְּשׂוּל שׁוֹנָה בְּמַהוּתוֹ, עֵין שָׁם בְּגוֹף הַמֵּאֲמָר.

וְלִכְאוּרָה כָּל זֶה מְחִזֵּק אֶת הַצַּד דְּבְשׂוּל עַל יְדֵי מִיִּקְרוּגֵל אִין בּוֹ אֲסוּר תּוֹרָה שֶׁל 'לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ', וּמִמִּילָא אִם בְּשָׁלוֹ בְּשָׂר בַּחֲלָב בְּמִיִּקְרוּגֵל אִינוּ אֲסוּר בְּהִנָּאָה, וְעַדִּין צָרִיךְ לְהַתִּישֵׁב בָּזָה.

בִּילְקוּט יוֹסֵף (חֶלֶק ד' שֶׁבַת כְּרַךְ א' עֲמוּד צ"ז) בְּשֵׁם הָאֲחֵרוֹנִים, וּמִסְתַּבֵּר שֶׁהוּא הַדִּין לְעֵנִין בְּשׂוּל בָּשָׂר בַּחֲלָב שֶׁזָּהוּ דְרָךְ בְּשׂוּל וְגַם יֵשׁ בּוֹ שְׂבַח עֲצִים בַּפֶּת, וְהוּי כְּבִשׂוּל גְּמוּר. וְכֹן כְּתַב בְּשׂוֹ"ת בֵּית יִצְחָק (שְׁמַעֲלָקִיס, חֶלֶק יוֹרָה דְּעַה סִימָן קכ אוֹת ד') כִּי אֵף שֶׁלֹּא נֶאֱכַל בְּהַבְּעָרָה כְּזוֹ שׂוּם עֵץ וְשְׂמֹן כְּמוֹ בְּהַבְּעָרַת עֲצִים הָעוֹמְדִים לְשִׂרְפָה, שֶׁהִשְׂרִפָה תִּתְהַוֶּה עַל יְדֵי הַתְּקִשְׁרוֹת יִסוּד הַמִּימִי שֶׁבְּשְׂמֹן, רַק הַשְּׁלֵהֶבֶת בָּאָה בַּחֲבוּר הַזֶּרֶם שֶׁבְּמִכּוֹנָה הָאֶלְקֻטְרִית וְעַל יְדוֹ הַתְּחַמָּם וַיִּבְעֵר הַחוּט שֶׁבְּמִנּוֹרָה וּבְגוֹפֵי הַחֲמוּם. וּמִכָּל מְקוֹם כֵּיּוֹן שֶׁנִּרְאָה לְעֵינֵינוּ שֶׁלְּהֶבֶת, הוּי מְבַשֵּׁל בְּאֵשׁ וְחִיָּב מְשׂוּם שֶׁבַת אוֹ מְשׂוּם מְבַשֵּׁל בְּשָׂר בַּחֲלָב.

וְלִעֵנִין בְּשׂוּל בָּשָׂר בַּחֲלָב בְּמִיִּקְרוּגֵל, הִנֵּה נּוֹדַע שֶׁהַבְּשׂוּל אִינוּ נֶעֱשֶׂה עַל יְדֵי גּוֹף חֲמוּם, אֲלָא עַל יְדֵי גְלִים קְצָרִים אֶלְקֻטְרוֹ מְגֻנְטִיִּים. וְכִבֵּר הָאֲרִיף בִּילְקוּט יוֹסֵף (שֶׁבַת כְּרַךְ ג' עֲמוּד קג) אִם הַמְּבַשֵּׁל בְּמִיִּקְרוּגֵל בְּשֶׁבַת חֵיב, וְאִם נִדְמָה בְּשׂוּל בָּשָׂר בַּחֲלָב לְבְשׂוּל בְּשֶׁבַת - מִמִּילָא לְהֵאִי טַעֲמָא דְשְׂרִי לְבַשֵּׁל בַּחֲמָה בְּשֶׁבַת, מְשׂוּם שְׂאִין רְגִילוֹת לְבַשֵּׁל בְּשְׂמֵשׁ, גְּבִי מִיִּקְרוּגֵל אִם בְּשָׁל בּוֹ בָּשָׂר בַּחֲלָב הוּי דְרָךְ בְּשׂוּל וְחִיָּבִים עַל בְּשׂוּלוֹ, וְשְׂמָא יֵשׁ לְחֶלֶק בָּזָה. וְגַם לְטַעֲמָא דְהֵאִי דְשְׂרִינֵן לְבַשֵּׁל בַּחֲמָה מְשׂוּם שֶׁלֹּא בְשָׁלוֹ בְּמִשְׁכֹּן בַּחֲמָה, וּבְעֵינֵין מְלֹאכּוֹת דּוּמִיָּא מֵאִי דְהוּהוּ בְּמִשְׁכֹּן, יֵשׁ לוֹמֵר דְּכָל זֶה לְעֵנִין מְלֹאכּוֹת שֶׁבַת אֲבָל לֹא לְעֵנִין בְּשׂוּל בָּשָׂר בַּחֲלָב.

וְלִכְאוּרָה בְּמִיִּקְרוּגֵל יֵשׁ לְהַסְתַּפֵּק, דְּכִיּוֹן שְׂפִיּוֹם הַרְבֵּה רְגִילִים לְבַשֵּׁל בּוֹ, שְׂמָא הוּא בְּכָלֵל דְרָךְ בְּשׂוּל לְגְבִי בָּשָׂר בַּחֲלָב, וַיַּעֲבֵר עַל אֲסוּר שֶׁל לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ, וּמֵאִידֶךָ גִּיסָא יֵשׁ לוֹמֵר דְּבְמִיִּקְרוּגֵל אֵף שֶׁהוּא דְרָךְ בְּשׂוּל, מְכָל מְקוֹם בְּעֵינֵין 'בְּשׂוּל בְּאֵשׁ', וְלִיכָא שְׂבַח עֲצִים בַּפֶּת, כִּי בְשׂוּל הַנֶּעֱשֶׂה עַל יְדֵי אֵשׁ וּבְשׂוּל הַנֶּעֱשֶׂה עַל יְדֵי גְלִים קְצָרִים הוּא מַהוּת אַחֲרַת לְגַמְרִי, וְדַמִּי לְמִטְגָּן וְכַדוֹ' לְסוֹבְרִים דְּהוּי מִדְּרַבְנָן, אוֹ דְדַמִּי לְבְשׂוּל בַּחֲמִי

דין מיקרוגל במטבח הביתי

הרוצה להשתמש במיקרוגל הן למוצרי חלב והן למוצרי בשר, ראשית דבר יש להבחין בין שני סוגי מיקרוגל המצויים כיום:

מיקרוגל משלב עם גריל, דהיינו שיש בו גופי חמום להשחמה - דינם כדין תנור חשמלי - דהיינו שמותר להניח מאכל חלבי אחר שמוש בשרי, וכן להפך, ובלבד שיעבר זמן של 'מעט לעת' (24 שעות) ובתנאי נוסף שייסיק את גופי ההשחמה לפני השמוש כחצי שעה, באפן שאם נשארה איזה זעה בדפני המכשיר תשרף כליל על ידי ההסק. [וכל זה בתבשיל מוצק מפני שיש פוסקים רבים שסוברים שאין דין זעה באכליו, מה שאין כן בתבשיל לח כגון מרק, עין ילקוט יוסף יו"ד סי' פט אות פח]. ומכל מקום בדיעבד אפלו בתוך מעט לעת אפשר להתיר, אפלו בתבשיל לח. והגר"מ לוי זצ"ל (שו"ת תפלה למשה ח"ה סי' כג) **התיר לכתחלה על ידי הסקה אפלו תוך מעט לעת.**

מיקרוגל מצוי, שאין בו גופי חמום להשחמה, ופועל רק באמצעות קרינה. אם משתמשים במיקרוגל לצורך בשול, או חמום בשמוש תדירי, באפן שהדפנות מגיעות לחם שהיד סולדת בו, יש לנהוג להכשירם על ידי נקוי היטב, ולהניח שם חצי כוס מים עם מעט חמר נקוי (נוזל כלים) וירתיחו את המים במשך כעשר דקות עד שדפנות התנור יספגו מהמים, ואחר כך ינקו היטב את הזעה שבדפנות, וישתמשו במיקרוגל באמצעות קפסא סגורה היטב, והתנור כשר למאכלי בשר ולמאכלי חלב בזה אחר זה. ואם משתמשים רק לחמום, באפן שאין הדפנות מגיעות לחם של יד סולדת - אין צריך הכשר, אך ישתמש בכסוי מעל המאכל.

במשנה (ע"ז עה, ב) הלוקח כלים מן העכו"ם, שפודים ואספקלות, מלבגן באור. והרי"ף והרא"ש הביאו משנה זו גם בפסחים (פ"ב)

לעגנו פסח, שאם השתמשו בכלי בלא אמצעות רטב הכשרו בלבון. אמנם התוספות (חלו' ח, א) כתבו דגבי פסח אין צריך לבון אלא די בהגעלה, דהא התרא בלע, וכעין מה שאמרו בגמרא עבודה זרה (עו, א) גבי נותר דהתרא בלע שונה מאסורא בלע, וכן דעת הראב"ד ורבנו מאיר המעילי.

אף דעת רב הראשונים פדעת הרי"ף והרא"ש, וכן דעת הרמב"ן, מהר"מ חלאווה, המאירי, ההשלמה, הר"ן, ועוד. וכתב בב"י (סימן תנא) שדעת רב הפוסקים כהרמב"ן, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תנא סעיף ד): הכלים שנשתמשו בהם בלא רטב צריכים לבון לפסח, ומבאר דסבירא ליה למרן דחמץ חשיב כמו כלי עכו"ם, והיינו משום דשמו עליו, וחשיב איסורא בלע.

וכבר העירו האחרונים סתירה מדברי מרן, דבסימן תנ"ב סעיף א' פסק דמותר להגעיל כלי חמץ בן יומו קדם זמן אסורו, משום דהוי נותן טעם בר נותן טעם דהתרא, והיינו משום דחמץ חשיב התרא בלע, וכאן ראינו שמרן הצריך לבון לספינים, והיינו משום דסבר דחמץ שמו עליו וחשיב איסורא בלע. ותמצו על פי דברי הריטב"א שכתב דלעולם הוי התרא בלע, ורק משום חמרא דחמץ הצריכו לבון לכלים שנשתמש בהם בלא רטב, ועל כרחך לומר כן, שהרי הרא"ש כתב דכלי פסח שנשתמש בהם בגיבש צריכים לבון, והוא עצמו כתב שאם מגעילים קדם זמן אסורו הוי נותן טעם בר נותן טעם דהתרא, ואם כן דבריו יסתרו אהדדי, ועל כרחנו לחלק כנזכר. ומעתה כיון שהוא רק משום חמרא דחמץ, יש לומר שבדיעבד אם עשו הגעלה לכלים הצריכים לבון מהני לפסח, דהא מעקר הדין חשיב כהתרא בלע, וקיימא לו דכל שעת הדחק כדיעבד דמי.

ומטעם זה התירו אחרוני זמננו להכשיר תנור אפיה רגיל (לא מיקרוגל) על ידי הסק בחם הגבוה ביותר במשך כשעה [אחר שלא

היוצא מגוף הפרי, וכל שכן בזעה. וכן כתבו בפני יהושע, ובלחם משנה. ואמנם עין בש"ך (סימן צד סק"ד) שהביא בשם התורת חטאת דזעה וריחא חמיר מאסור שהוא על ידי טעם בעצמו. ולכאורה אפשר לומר הרמב"ם הסובר דזעה אוסרת רק מדרבנן, היינו משום דאזיל לטעמיה דטעם כעקר מדרבנן, וממילא ודאי שזעה תאסר רק מדרבנן, אבל לפי מאי דקיימא לן דטעם כעקר דאורייתא, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן צח סעיף ב) יש לומר דגם זעה תאסר מדאורייתא, דלכאורה טעם של זעה חשיב יותר מטעם כעקר. ויש לומר על כל פנים, כל שיש צד להתר חזי לאצטרופי ולהחשיב הדבר בגדר ספק דרבנן ולקולא.

ואם כן בתנור אפיה חשמלי יש לנו לצרף כמה סברות: דבאכלים יש לצרף סברת הפרי מגדים דזעת אכלים אינה חשובה כאכלים, וכן יש לצרף סברת האבן יקרה שהזעה נשרפת בדפנות ולא נבלעת, ובזה בין באכלים בין במשקין יש להקל. וכן יש לצרף סברת הרא"ש שכל עוד שהקדרה רותחת אינה מספיקה לבלע. ובצרוף סברת האומרים דאין זעה אסורה אלא מדרבנן - יש להקל על ידי לבון קל להכשירו לפסח כמבאר, וכן הדין לענין בשר בחלב החשיב התרא בלע. ואם צלה בשר בשפוד - די בהגעלה או לחלופין לבון קל גם כשהוא בן יומו דהתרא בלע.

ואמנם כל זה בתנור אפיה רגיל, שיש בו גופי חמום, והתבשיל שבתוכו מתבשל במשך זמן ממשך - ולכן הצריכו לזה הכשר כנז', אולם בתנור מיקרוגל שאין בו גופי השחמה אלא פועל רק על ידי קרינה של גלים קצרים אלקטרו מגנטיים, ויש שם חם פחות מאשר בתנור אפיה רגיל, ובאמת שיש חוקרים שבדקו ומצאו שעל פי רב הדפנות של המיקרוגל (בשמוש ביתי שבדרך כלל נועד לחמום המאכלים ולא לבשולם) אינן מגיעות לחם שהיד סולדת בו, ולדבריהם אין המיקרוגל

נשתמשו בתנור למעלה מכ"ד שעות], שהוא לבון קל שקש נשרף ממנו, ולבון קל דינו כהגעלה. וכיון שבדיעבד מהני הגעלה לכלים שנשתמש בהם ביבש לגבי פסח דהתרא בלע, שעת הדחק כדיעבד דמי, ולכן מסתפקים בלבון קל.

ויש להוסיף דהנה בשלחן ערוך (סימן צ"ב סעיף ח) נפסק: מחבת של חלב שנתנו אותו תחת מחבת של בשר, הזעה עולה למעלה ונבלעת בקדרה ואוסרת את הקדרה, ומקור הדברים הוא בתשובת הרא"ש (כלל ב' סימן כו) דזעה חשובה כהאסור עצמו, ולמד זאת מהמבאר בפרק ב' דמכשירין משנה ב' ע"ן שם. גם במשנה חלין (קט, א) מבאר שאם פסה את הקדרה שנופלה לתוכה טפת חלב, חשיב כאילו נער אותה, שהזעה מתערבת בקדרה. ובעצם גם בדבר שכל בליעתו על ידי זעה, גם כן אוסר, ולכן כסוי בשרי שנתנוהו על קדרה חלבית ובלע מזעה של החלבי צריך ששים נגד הכסוי, וגם התבשיל נאסר אם אין בו ששים, כמו שכתב מרן בבית יוסף סוף סימן צב בשם הגהות שערי דורא, וכן פסק הרמ"א (סימן צג).

והנה דעת הפרי מגדים שדוקא זעת משקין כמשקין עצמן, אבל זעת אכליו אינה כאכליו ממש, ולפי זה אם צלו בשר בתנור והזעה נבלעה בדפנות - אינה כדין בשר עצמו. וכך כתבו בשו"ת משאת משה (סימן ד') ובשו"ת משפנות הרועים, ובפתחי תשובה. ובספר אבן יקרה כתב שדוקא זעה באויר או לתוך כלי, היא חשובה זעה, אבל זעה שנובלעת בדפנות חמות כמו בתנור - הזעה נשרפת ולא נבלעת כלל. אף יש לדון בדבריו, וכמו שהאריך בכל זה בשו"ת יביע אמר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן ז').

וכבר דנו האחרונים אם זעה זו אסורה מן התורה או מדרבנן, שדעת הרמב"ם שאין זעה אוסרת אלא מדרבנן, ואפלו במשקה

עדיף שלא ישפך להדיא על השירים אלא בצד. אולם מעקר הדין מתר לערות רותחין לפתח הכיור, ובפרט כשידוע שיש שם שירי עוף ולא בשר.

אמנם ראוי לזהר שלא לשפך שמן רותח שטגנו בו בשר על חתיכות פיצה וגבינה שבתוך פח האשפה, שבשפיכה זו גורם לבשול בשר בחלב.

הנה מעקר הדין יש להקל בנדון דידן, דישי לנו לצרף כאן כמה צרופים:

נודע מה שנחלקו הפוסקים אם ערוי מבשל כדי קלפה או אינו מבשל כלל, שדעת הרשב"ם הרמב"ן והריטב"א והר"ן דערוי אינו מבשל, וכן נראה דעת רש"י והרי"ף פרק כל שעה, וכן הוא דעת הרא"ה. וראה בש"ף (סימן קה סק"ה) דלעגנו הלכה נקטינו כרבנו תם ור"י דערוי מבשל כדי קלפה, וכן דעת הרשב"א והעטור וכמו שפסקו כן מרו בשלחן ערוף בארח חיים (סימן שיח סעיף י) וביורה דעה (סימן סח סעיף י), מפל מקום חזי סברת החולקים לאצטרופי בנדון דידן לספק.

עוד יש לצרף באפן ששירי השמן והגבינה כבר מבשלים, דישי אומרים שאין בשול אחר בשול בבשר בחלב. ואמנם מדברי רבנו גרשום (חליו קח) מבאר שאם הבשר נתבשל לבדו והחלב נתבשל לבדו, ואחר כך מבשלים יחד, הוי יצירה חדשה ויש בשול בכהאי גוונא, ואם כן בבשר וגבינה שבתוך הכיור, הרי כל אחד נתבשל בפני עצמו, ובעת ערוי הרותחים עליהם חוזרים ומתבשלים שניהם יחד ומקבלים טעם זה מזה, והוי כבשול ראשוני. מפל מקום יש לנו סברת כמה אחרונים דמצד אחר, דגם אי חשיב בשול, לא הוי דרף בשול שאסרה תורה, דכל שהדבר מבשל אינו בכלל דרף בשול שיהיה אסור משום 'לא תבשל גדי בחלב אמו', וכמו שכתב כן בערוך השלחן (סימן פז ס"ק יג) וכן

צריך הכשר כלל אלא די בשטיפה והדחה בצונן, ובפרט במיקרוגל שיש ליד מקור הקרינה מאורר קטן הנועד להוציא מעט מהקרינה וגם מוציא עמו מהאדים, וממילא יש להניח שעל פי רב הדפנות אינן מגיעות לחם שהיד סולדת בו, ואף שלפעמים נוטף או נתז מהתבשיל באפן ישיר על הדפנות, אבל אין זה רב בליעתו אלא הרב הוא על ידי זעה, ויתכן מאד שזעה זו אינה מגיעה ליותר מארבעים מעלות חם.

ואמנם אם הזעה עצמה אכן מגיעה ליד סולדת בו, אף שהדפנות לא מגיעות לחם כזה - יש לאסור, והוא על פי המבאר בהגהות רעק"א (ס"ס צב). ובאמת שיש הטוענים שבדקו ומצאו שאכן הדפנות מגיעות לחם שהיד סולדת בו, ולדבריהם אי אפשר להשתמש במיקרוגל גם לבשר וגם לחלב בלא הכשר.

והנה אם יפעילו את המיקרוגל בלא הנחת איזה מוצר, הקרינה לא תפעל כלום, וממילא אי אפשר להכשירו כמו בתנור אפיה רגיל. לכן העצה היא שאם יש ספק אם הדפנות מגיעות לחם שהיד סולדת בו או לא, יניחו שם מעט מים בתערבת חמרי נקוי, וירתיחו שם המים במשך כ-10 דקות עד שהדפנות יספגו מהאדים, ואחר כך ינקה היטב את האדים, וישתמש בקפסא סגורה בפסח.

שפיכת מים רותחים על סתימה בכיור

כיור קערת המטבח שנסתם משירי מאכל, ויתכן שיש בנקב הכיור שירי שמן ושירי גבינה (כאשר יש בבית רק כיור אחד), ורוצה לשפך מים רותחים מפלי ראשון על פתח הכיור כדי להמיס את השמן ולגרם למים שיזרמו כתקנו. יש אומרים שלכתחלה אין ראוי לעשות כן מחשש לבשול בשר בחלב, ויש מקלין בזה, וכן הוא מעקר הדין. ולכתחלה עדיף להמיס את שירי המאכל על ידי חמרי נקוי חריפים ולא על ידי מים חמים. וגם השופך מים -

ובשיירי גבינה יש לצרף סברת ה'בשמים ראש' דבגבינה ליכא אסור בשול בשר בחלב, אחר שבתורה נאמר בלשון 'חלב אמו', ואף שאין זה להלכה מכל מקום חזי לאצטרופי לכל הנ"ל.

ובאפן שיש חצי שעור, יש לצרף סברת האומרים דליכא אסור בשול בשר בחלב בחצי שעור.

לאור הנ"ל, במקום שיש לנו ספק בעקר הדבר אם שירי השמן ושירי הגבינה אכן מנחים זה אצל זה באפן שהערוי יבוא עליהם ויגרם לבשולם מחדש, ובפרט שעל פי רב יש שם רק חצי שעור וליכא לשעור כזית, ולכן בכהאי גוונא מהני לצרף את כל הצרופים הנ"ל, ומעקר הדין מתר לערות רותחים לפתח הכיור כדי לפתח הסתימה ואין לחוש בזה משום בשול בשר בחלב.

ומיהו כיום שחמרי נקוי חריפים מצויים בכל בית, ושורפים את השירים ופוגמים אותם, ועל ידי כך הסתימה נפתחת - בודאי שלכתחלה עדיף לעשות כן, אך מעקר הדין בכל אפן שרי.

אמנם ראוי לזהר שלא לשפך שמן רותח שטגנו בו בשר על חתיכות פיצה וגבינה שבתוך פח האשפה, שבשפיכה זו גורם לבשול בשר בחלב. דעל אף האמור לעיל, נראה שאם מערה באפן ישיר על שירי הפיצה וכדומה, ראוי יותר להחמיר בזה. ומכל מקום נקטנו בהלכה 'ראוי להזהר' ולא שאסור מעקר הדין, כי גם בזה לכאורה יש לצרף סברת האומרים דערוי אינו מבשל, וכן דבכהאי גוונא ליכא דרף בשול משום דאינו בשול הרגיל אלא בערוי, ועוד דהכא המאכל הולך לאבוד ולדברי הכסף משנה לכאורה ליכא בזה אסור בשול בשר בחלב, ועוד שאינו מכוון לבשול, וכן יש לצרף סברת הבשמים ראש דבגבינה ליכא אסור בשול בשר בחלב.

מתבאר מהפרי תאר שם (ס"ק ג'), והמחזיק ברכה (שם ססקי"ב), ובשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן פב) דאף שכל דבר נתבשל בפני עצמו ומתבשלים עתה בפעם ראשונה יחד ונותנים טעם זה בזה, עם כל זה אינו בכלל דרף בשול שאין דרף לבשל דבר מבשל.

וכן יש לצרף סברת הכסף משנה (טמאת מת א, ב) דכל שהמאכל הולך לאבוד ואינו מבשל על מנת לאכל, תו לא חיישינן שמא יבוא לטעם, דאסור בשול בשר בחלב הוא רק משום גזרה שמא יבוא לאכל. וכן כתב החתם סופר בחדושו ל'חלין' (דף קח ד"ה גופא). ואף שהכסף משנה כתב רק טעם לאסור בשול בשר וחלב, ויתכן שלא היתה כונת הכסף משנה דגילף מינה דכל היכא דליכא חשש שמא יאכל ליכא לאסור בשול בשר בחלב, מכל מקום מצינו לכמה אחרונים שכתבו דלסברתו אין הכי נמי כל היכא שאין חשש שמא יאכל ליכא לאסור זה.

וכן יש לצרף דהכא הרי אינו מתכוון לבשל השמן והגבינה יחד, אלא כונתו לפתח את הסתימה שבכיר, וכשאין כונה לבשול הוי בכלל אין דרף בשול בכך. וכן כתב ביד יהודה (סימן צב) דגם בבשר בחלב שיר לפטור משום דבר שאינו מתכוון. וכן בשו"ת אגרות משה (חלק יורה דעה סימן לט) כתב לענין בשול בשר בחלב שכל שהוא אינו פסיק רישיה שיעבר על אסור בשול וגם אינו מתכוון שרי. וממילא בדרף כלל אין זה ברור שהשמן והגבינה עומדים זה אצל זה ויבלעו זה מזה, ולא פסיק רישיה הוא.

ועוד יש לצרף דאף לדעת הסוברים דערוי מבשל, יש אומרים שאין ערוי מבשל אלא מדרבנן, וממילא הכא הוי דרבנן וקיל טפי לצרף הספקות הנ"ל במילתא דרבנן. וכן דעת הרמב"ן (ע"ז ע"ד, ב) שאסור ערוי מקלי ראשון בשבת הוא מדרבנן, וכן כתב בחדושי הרשב"א (שבת מב, ב), ובתורת הבית (דיני מליחה בית ג' שער ג') ושכן כתב בעל העטור.

כפוס מגובות מלכלכות מבשר וחלב

מתר לכבס מגבות שהשתמשו בהם בארוחה בשרית יחד עם מגבות שהשתמשו בהם בארוחה חלבית, ואין לחוש בזה שיבשל את שירי השמן והגבינה יחד.

נראה הטעם, דאין כאן שירים בעין באפן שיוכלו לתן טעם של זה בזה בעת הכבוס ברותחין, ובודאי דאין שם טעם כלל, ובפרט שהכבוס נעשה עם תערבת חמרי נקוי פגומים, וגם אינו מתכונן לבשול. ולפי זה אפלו אם יש שירים בעין יש להקל. וראה מה שכתב בזה בשו"ת שבט הקהתי (חלק ד' סימן קצ), עין שם.

העלאת בשר וחלב על שלחן אחד

האוכל מאכלי חלב, אסור לו להעלות מאכלי בשר על אותו שלחן שאוכל עליו מאכלי חלב, ואפלו בשר חיה ועוף אסור להעלות על שלחן שאוכל עליו גבינה שלא יבוא לאכלם יחד. וכן אם אוכל מאכלי בשר אסור לו להעלות על אותו שלחן מאכלי חלב.

הנה דין זה שנוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל, כמבאר במשנה חולין (קד, ב) לדעת בית שמאי העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל, ולבית הלל לא עולה ולא נאכל. ואמר רבי יוסי שם: זו מקולי בית שמאי וחמרי בית הלל. ומבאר שם שאחרים חולקים על רבי יוסי. מכל מקום מדסתם לו רבי כוותיה בריש הפרק הכי הלכתא, והטעם דיש לחוש שיבוא לאכלם ביחד. והנה בבאור הסגיא מצינו ד' שיטות, דיש מפרשים דהכא גזרינו גזרה לגזרה, שהרי גם אם יאכלם יחד לא יעברו באסור דאורייתא, דהא צונן בצונן הוא, שלא נתבשלו ביחד, וגם בשר עוף בחלב הוא מדרבנן, ומצינו בכמה דוכתי שגזרו גזרה לגזרה. ויש שפרשו בכיוצא בזה דהכא, כיון דכל אחד התר בפני עצמו החמירו יותר. ויש אומרים דחדא גזרה היא, דאי הא

לא קיימא הא. ויש מפרשים דהכא הגזרה אטו העלאה (דהיינו בשול) ואכילה, והוי גזרה לדבר האסור מן התורה.

והנה כתב רש"י במשנה דחיישינו דילמא אתי למיכלינהו פי הדדי, דקא נגעי ובלעי מהדדי. וכנראה פונתו למה שאמרו בסוף הסגיא, דגזרינו שמא יעלה בשר בהמה באלפס רותח, וממילא כיון שהוא רותח יש לחוש שיגעו אחד בשני ובלעי מהדדי. ובספר בדי השלחן פרש דלאו דוקא בלעי מהדדי, אלא שיגעו אחד בשני וידבק מהשמן של הבשר בגבינה. ומה שהקלו בשלחן שסודר עליו את התבשיל, ולא חששו שמא יגעו אחד בשני ובלעי מהדדי - כבר פרש רש"י שם דלא חשו לזה אלא בשלחן שאוכל עליו, דאידי דממשמשי ביה ידא אתי לאתנוחי זה על גב זה, והיינו דבשלחן שסודר עליו את התבשיל ליכא כל כך משמוש ידים, ואין חוששין שיגיחו מאחד על חברו.

ואמנם כל זה לשיטת רש"י, אבל הר"ן שם לא כתב שיש לחוש שיגעו אחד בשני, אלא החשש הוא שמא יאכלו משניהם. ולכן בשלחן שסודר עליו התבשיל ליכא חששא זו. והנה לשון מרן בשלחן ערוך "שלא יבוא לאכלם יחד", ונראה שהוא מדברי הר"ן. [אף אפשר שהוא גם לרש"י שמא יגעו זה בזה, ונמצא שאוכלם ביחד].

שלחן שלא נועד לאכילה

כל מה שאסור להעלות על שלחן אחד בשר וחלב ביחד, הוא רק בשלחן שאוכל עליו אבל בשלחן שסודר עליו את התבשיל, או על השיש שבמטבח שרגילים לצקת אכל מהקדירה לצלחת, מתר לתן זה בצד זה. ויש מי שאומר שההתר הוא רק בבשר עוף, אבל בבשר בהמה אין להקל גם בשלחן שסודר עליו התבשיל. והעקר להקל בזה גם בבשר בהמה. וכשמסדר דברי מאכל על שלחן שאחר

כִּי יֹאכְלוּ עֲלֵיו שְׁנַיִם זֶה בְּשָׂר וְזֶה גְבִינָה, אִף שְׂבֻאוֹתָהּ עֵת אֵין אוֹכְלִים שָׁם, גַּם כִּן צָרִיךְ לִתּוֹ הֵכֵר בֵּין הַבֶּשֶׂר וְהַחֵלֶב.

במשנה שם (קד, ב): באיזה שלחן אמרו? שלחן שהוא אוכל, אבל בשלחן שהוא סודר עליו את התבשיל, נותן זה בצד זה ואינו חושש. וכן הוא בטור ובשלחן ערוך (ארח חיים סימן קעג, ויורה דעה סימן פח) ועין בערך השלחן (אות ב) שכתב דמסתימת הלשון משמע ואכלו בשר בהמה מתר בזה, וכן כתב בדרכי תשובה (סק"ח) בשם הלבוש. אבל בראב"ן מבאר דרק בשר עוף מתר להעלות על השלחן שסודר עליו את התבשיל, אבל בשר בהמה אסור. וכתב בדרכי תשובה (ס"ק יז) דבעל נפש יחמיר על עצמו בבשר בהמה אכלו על ידי הכר.

הנחת הכר אכלו המכירים זה את זה, אם עשו שום הכר כגון שכל אחד אוכל על מפה שלו, או אכלו אוכלים על מפה אחת אבל נותנים ביניהם פת להכרא - מתר להם לאכל בשר וגבינה על שלחן אחד. וצריך להניח את ההכר באמצע ביניהם ולא בצד השלחן (שו"ע שם ובדי השלחן סקי"ט-כ).

אכלו אם התחילו לאכל שאר דברים על מפות מיחדות, ואחר כך הביאו לפניהם בשר וגבינה - הוי הכר ואין צריך לתן מפות מיחדות (כה"ח שם אות יט). אבל אם דרכם לסעד תמיד על מפות נפרדות לא הוי הכר (דרכ"ת סק"כ).

סועדים המקפידים זה על זה

כל שמכירין זה את זה, אכלו מקפידין זה על זה (שלא יקח אחד ממנת חברו, שמחסר ממונו) אסור לאכל בשר וגבינה בשלחן אחד בלא הכר (שו"ע שם). ויש אומרים דכל שמקפידין זה על זה מתר לאכל בשלחן אחד זה בשר וזה גבינה שלא על ידי הכר, ורק אחים אסורים משום שמכירים (ש"ך סק"ד בשם יש"ש). והעקר כסברא ראשונה.

אוכלים על חשבון משלם אחד

יש אומרים שאם תשלום הסעודה נעשה על ידי אדם אחד, אסור לאכל בשר וגבינה בשלחן אחד אכלו אין מכירין זה את זה, דאיכא קרוב דעת עקב כך, ולא מועיל הכר (טור שם בשם י"א). ויש חולקים ואומרים דאכלו בהוצאה אחת מהני הכר (דעת שו"ע על פי ש"ך סק"ה ואחרונים), וכן עקר.

אפן ההכר

קנוקו שתיה שאין דרך להניחו על השלחן, מועיל להניחו כהפסק על שלחן שאוכלים עליו בשר וגבינה, אכלו אם שותים ממנו (תה"ש

הנחת בשר וחלב יחד במקור

מצד הדין מתר להניח מצרכי מזון במקור בשר וחלב זה ליד זה, באפן שלא יפלו ממאכלי הבשר על החלב, וכן להפך. ומכל מקום לכתחלה ראוי לזהר בזה, ולכן בדיעבד אם הניח אחד אל השני אינו אוסר, שאין חוששין ששם נפל מאחד לשני (ע"פ שו"ע יו"ד צה, ו-ז וברמ"א שם). אמנם כל זה רק אם המצרכים מכסים. ולדעת מרן יש להקל בזה גם אם המצרכים מגלים. אולם נכון ועדיף יותר לכסות אחד מהם (ש"ך שם סקכ"ד; כה"ח אות יז).

אין הסועדים מכירים זה את זה

מה שאסרו להעלות על שלחן אחד בשר וחלב בלא הכר, הוא דוקא בשני בני אדם המכירים זה את זה, אבל אכסנאים שאין מכירים זה את זה מתר. ולכן הסועד במסעדה צבורית מתר לו לאכל בשר בשלחן שאחר שאינו מכיר אוכל עליו גבינה, ואין בזה חשש (שו"ע יו"ד פת, ב).

יושבים ברחוק מקום

שני בני אדם האוכלים על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה, ויושבים רחוקים אחד מהשני באפן שאין שום אפשרות שהאחד יכול לפשט ידו ולטל מאכל חברו, מתר לדברי הכל בלא הכר (כנה"ג הגה"ט אות כג; פמ"ג שפ"ד סק"ג; פת"ש סק"ג).

סועד בודד

אדם אחד האוכל גבינה, אין לו להעלות על אותו שלחן מאכלי בשר או ההפך, שגם באדם אחד יש חשש שיטעם מהבשר. ואין להתיר גם אם יעשה הכר והפסק בין הגבינה והבשר, ואם גם העמיד עליו שומר להזכירו שלא יטעה מתר (פר"ח קו"א סי' פח; דרכי תשובה סק"ג ועוד אחרונים).

האסור בחלב תוך שש שעות

מי שאכל בשר וצריך לשהות שש שעות לאכילת מאכלי חלב, מתר לו להסב על שלחן שאוכלים שם אחרים גבינה ולאכל שם פרות וכדומה, ואין לחוש שמא יושיטו לו גבינה (פמ"ג מש"ז פח סוף סק"ב).

מי שאכל בשר והוא בתוך שש שעות לאכילת הבשר, מתר לו להתעסק במאכלי חלב. וכן נשים שאכלו בשר מתר להם להכין מאכלי חלב לצורך סעודה אחרת אף בתוך שש שעות (שו"ת תשובה מאהבה ח"ג דף כב).

שעור ההמתנה בין בשר לחלב

האוכל בשר לא יאכל אחריו גבינה או מאכלי חלב עד שישהה שש שעות, והדיו כן גם אחר בשר חיה ועוף שהם מדרבנן.

איתא בגמרא (חליו קה, א): בעא מיניה רב אסי מרבי יוחנן, כמה ישהה בין בשר לגבינה? אמר ליה: ולא כלום, איני והא אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכל גבינה גבינה מתר לאכל בשר. אלא כמה ישהה בין גבינה

יו"ד קצה סק"ג; סד"ט שם סק"ו, וכן העלה להלכה בטורת הבית ח"ב עמ' קיט). אבל אם הדרך להניח קנקן כזה על השלחן, לא חשיב הפסק. ולכן בקבוקי שתיה שבזמננו אינם מועילים להפסק, אחר שרגילים להניח על השלחן. וכן כוסות של שתיה וכדומה אינם מועילים להפסק. אבל קדרת בשול שאין רגילות להעלותה על השלחן מועילה להפסק.

שני בני אדם המכירים זה את זה, וזה אוכל בשר וזה אוכל גבינה, אם הניחו ביניהם מגורה שאין דרכה להיות על השלחן חשיב הכר ומתר. אבל אם הדרך היא להניח מגורה על השלחן לא מהני להניחו להכר. ואם הדרך להניח המגורה בצד השלחן והניחו באמצע חשיב שפיר להכר (רמ"א פח, ב, ש"ך סק"ז ופמ"ג).

מה שמועיל להניח דבר להכר בין הבשר לגבינה, הוא דוקא בדבר גבוה קצת ונראה לעין, כגון קנקן ומגורה, אבל צלחת או טבעת אינם נחשבים להכר אף שאין דרכם להיות מנחים שם. ואם כל אחד אוכל במפה שלו, או שהוא אוכל בהפסק מפה והאחר אוכל על השלחן, הדרך נחשב להכר (דרכ"מ שם, ט"ז סק"ד; דרכי תשובה סק"ו; שבט הלוי דף רנט, ב).

העמדת שומר

שני בני אדם המכירים זה את זה, האוכלים על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה, ורוצים להעמיד שומר כדי שישגיח עליהם שלא יטעמו זה מזה - אין להקל בזה, אלא צריך שיעשו הכר כנזכר (הג' רעק"א שם בשם גנת ורדים).

העלאת מאכלים סגורים

האוכל בשר, אסור לו להעלות על אותו שלחן חלב שבתוך בקבוק סגור, או שקית נילון סגורה. וכן ההפך, אם אוכל גבינה שאסור לו להעלות על אותו שלחן בשר סגור בקפסא, שגם בכהאי גוונא יש לחוש שיטעם באמצע אכילתו (בדי השלחן עמ' מד).

בשעה ששית, וכדאיתא בכמה דוכתי, ואמר מר עוקבא מסעודה לסעודה - שעד לסעודת הערב יש שש שעות, וזה נהג מר עוקבא מדינא.

דברי הזהר - שעה אחת

והנה מדברי הזהר הקדוש שהבאנו לעיל: "תו אשפחאן דכל מאן דאכיל האי מיכלא דאתחבר כחדא, בשעתא חדא או בסעודתא חדא וכו' גרים לאתערא דינין בעלמא דינין דלא קדישין וכו'". משמע שיש להמתין לפחות שעה אחת, ואמנם בהגהות שערי דורא (סי' עו סק"ב) כתב דרבים נוהגים להקל ועושים להם פשרה מדעתם להמתין שעה אחת אחר סעודת בשר וסלקו וברכו ואז אוכלין גבינה, אף על גב דלא אשכחן טעמא ורמז לשעור זה, מכל מקום מי ימחה בידם הואיל והתוס' והראבי"ה מתירין. אמנם הצנועים מושכין את ידיהם מסעודת שחרית עד סעודת ערבית. ולהנ"ל הדברים מבארים בזהר הקדוש, ומנהג זה הביאו הרמ"א בהגה (סי' פט ס"ב) שכן המנהג פשוט במדינות אלו להמתין אחר אכילת בשר שעה אחת. ובבאורי הגר"א (סק"ו) הביא מקור למנהג מדברי הזהר הקדוש הנזכר, וכן כתב בפרי חדש (סק"ו).

ואמנם לולי דבריהם היה מקום לומר דליכא ראיה למנהג זה מדברי הזהר, דהוא קאמר 'שעתא חדא', והיינו בזמן אחד, ואינו חוזר על השעות לפי השעון. ובאמת שפך העיר בפלתי (סק"ג) על דברי הפרי חדש שהביא מקור למנהג זה מהזהר, דעין בריש פ"ה דברכות: חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קדם התפלה, וכתב הטור (או"ח סי' צג): וישהה מעט קדם התפלה וכו', ומשמע דמפרש דשעה אחת לאו דוקא קאמר, ודלא כמו שכתב תלמידי רבנו יונה שם, וגם הם כתבו דבכל דוכתא שעה אחת לאו דוקא הוא, ורק הכא הוא בדוקא.

לבשר, אמר ליה ולא כלום. ומבאר שאין לאכל גבינה אחר בשר אלא אחר שהיה. וכן יש ללמד ממה שאמרו בסגיא שם: אמר מר עוקבא, אנא בהא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאלו אבא כי הוה אכיל בישרא האידינא, לא הוה אכיל גבינה עד למחר כי השתא, ואלו אנא בהא סעודתא לא אכילנא, לסעודה אחריתא אכילנא.

וכתב הר"ף שם דמהא שמעינן דלא שרי למיכל גבינה אחר בשר אלא אם ישהה שעור שבין סעודה לסעודה. ונחלקו הראשונים בזמן השהיה, לדעת רבנו תם מתר לאכל גבינה מיד אחר בשר ובלבד שיקנח את פיו ויטל ידיו, ולדבריהם מר עוקבא שהיה ממתין מסעודה לסעודה מחמיר על עצמו היה, והליו שאינו יכול להחמיר יותר כמו אביו, ולכן קרי אנפשיה חלא בר חמרא. אבל גם מה שהוא נהג להמתין מסעודה לסעודה היינו חמרא וחסידות בעלמא. אולם לדעת רב הראשונים, והר"ף והרמב"ם, מה שמר עוקבא היה ממתין בין סעודה לסעודה - מהדין היה עושה כן, וקאמר שאינו יכול לנהג חמרא כמו אביו להמתין מעת לעת, ולא מצינו נטילת ידים אלא באכל תחלה גבינה ואחר כך רוצה לאכל בשר, דבזה מהגי נטילת ידים, וכן דעת מרו השלחן ערוך.

דעת רב הראשונים - שש שעות

ולגבי מהות שעור 'מסעודה לסעודה', דעת רב הראשונים שיש להמתין שש שעות אחר אכילת בשר, ולדעתם מה שאמר בגמרא 'דלא אכילנא עד סעודתא אחריתא', היינו מסעודת שחרית עד לסעודת ערבית, שהוא שש שעות, וכן דעת הרמב"ם והעטור והארחות חיים והרשב"א ורבנו חננאל והריטב"א והמאירי והר"ן והאהל מועד, וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (סו"ס פט), והיינו דסעודת שחרית של תלמיד חכם הוא

מבאר דאפשר לברך ברכת המזון עד שעור שעה וחמש, ובאר המגן אברהם שם (סק"ט) דמאחר שכבר היה תחלת עכול אינו יכול לברך אחר שעה וחמש, אבל העכול ממשיך והולך עד כשש שעות. ולדעת האומרים דדי בהמתנת שעה, היינו משום דסבירא להו דדי בתחלת עכול, אבל להסוברים דבעינן להמתין שש שעות - היינו משום דצריך שיהיה סוף עכול.

אלא שיש לעיין, שהרי אותם פוסקים אמרו להמתין שעה אחר אכילת בשר ולא אמרו שעה וחמש. ועיין בפלתי שהעיר מכאן על הפרי חדש הנז', דאם בעינן שעור עכול אמאי מהני בחרף ארבע שעות, הא בעינן שעור עכול, ושעור זה אין לו הבדל בין החרף לקיץ, וצריך עיון.

מסקנת ההלכה

ולהלכה פסק מרן בשלחן ערוך (סי' פט סעיף א') כדעת הרמב"ם, דיש להמתין שש שעות, וכן פשט המנהג. וגם הרמ"א שם ס"ם דיש מדקדקים להמתין שש שעות אחר אכילת בשר לגבינה וכן נכון לעשות. וכתב הש"ך (סק"ח) בשם המהרש"ל, שכן ראוי לנהוג לכל מי שיש בו ריח תורה. ושם תמה המהרש"ל איך נהגו להקל בזה נגד דעת הרי"ף והרמב"ם. ולשון הלבוש: המחמיר להמתין עד ששה שעות תבוא עליו ברכה, ומשמע דאף מי שאינו בעל תורה יחמיר בזה. וכן דיקו האחרונים. וכתב בערוך השלחן (סעיף ז') שכן המנהג בכל תפוצות ישראל וחלילה לשנות. וכתב בשלחן גבוה (סק"ו) שמנהגנו להמתין עד שש שעות וכדעת מרן. גם מרן החיד"א בברכי יוסף שם כתב כן, והוסיף: והרבנים איצטריכו להא לבני אשכנז שהיו מקלין להמתין בין בשר לגבינה שעה אחת, אבל בגלילותינו המנהג פשוט לכל אדם להמתין שש שעות אין נקי, וכן כתב בכף החיים (אות כח).

ועיין בטעמי המצוות להאר"י ז"ל (פרשת משפטים) דכתב המהרח"ו: ומורי היה נוהג שלא לאכל בשר אחר גבינה וגבינה אחר בשר כל היום. ובשער המצוות שם פרש דמה שאמרו כל היום אין רצונו לומר עד למחר, אלא בעוד יום דוקא, שכתב שם: ומורי ז"ל נהג שכל אותו היום שאכל גבינה לא היה אוכל בשר עד הלילה. ועיין למרן החיד"א בשו"ת ברכה (אות ו') ובספרו כפר לאדון בסוף הספר (סימן ח') מה שכתב בזה. בספר יפה ללב כתב דפשוט הוא שגם האר"י ז"ל לא החמיר רק בגבינה וכיוצא בזה שהוא מאכל עב, כגון ארז מערב בחלב, דשיך בזה שפיר ענין מושך טעם, אבל בשתה חלב דרוך שתיה לבד - לכולי עלמא בהדחת הפה סגי ברוצה לאכל אחר כך בשר. ובספר מקדש מלך על הזהר הקדוש (פרשת פנחס דף רלא) כתב שקבל מפי מגידי אמת שהאר"י ז"ל לא היה מקפיד שלא לאכל בשר באותו היום שאכל גבינה, רק כשהיה אוכל גבינה קשה. וסיים: נקוט מהא שלא יתבטל מענג שבת ויאכל מאכל חלב ואחר כך ידח פיו ויאכל בשר. והובאו דבריו בדרכי תשובה (סק"ב).

דעת פרי חדש - בימות החרף ד' שעות

ודעת הפרי חדש (סק"י) שאין הכוונה לשש שעות ממש, אלא רביע היום, והיינו דבקיץ ימתין שש שעות, ובחרף שהימים קצרים די שימתין כרביע היום שהוא ארבע שעות, ואם אכל בשר בשחר מתר לאכל גבינה בסעודת הצהרים, וכן אם אכל בשר בחצי היום מתר לאכל גבינה בערבית אף על גב דליכא בין אכילה לאכילה כמו ארבע שעות בקרוב. וסיים: ודבר זה מסכם לכולי עלמא. וביסוד המחלוקת, במה נחלקו הדעות השונות, כתב בפלתי (סק"ג) דנחלקו אם הולכים בתר תחלת עכול או בתר סוף עכול, דהנה בשלחן ערוך ארח חיים (סימן קפד)

המתנת רב שש שעות

לכתחלה אין לאכל מאכלי חלב לאחר שאכלו מאכלי בשר עד שיעברו שש שעות בדיוק, אפלו אם אכל בשר חיה ועוף. ומכל מקום המקל במקום צרף לאכל מאכלי חלב אחר חמש שעות ומחצה, יש לו על מה שייסמך. ולכן בישיבות הקדושות בימים שיש שעון קיץ ולצרף סדרי הישיבה הצרכו לקבע ארוחת ערב אחר חמש שעות ומחצה מאכילת הבשר, יש להקל בזה שגם זה נחשב במקום צרף לתועלת סדרי הישיבה. וכן במחנות הצבא אפשר להקל אף אחר חמש שעות ומחצה, שגם זה בכלל מקום צרף. ובבשר עוף יש להקל בזה יותר בפשיטות אחר חמש שעות וחצי כשהוא צרף לדבר.

כתב הרמב"ם (סוף פ"ט ממאכ"א) "מי שאכל בשר בתחלה, בין בשר בהמה בין בשר עוף, לא יאכל אחריו חלב, עד שיהיה ביניהם כדי שעור סעודה אחרת, והוא כמו שש שעות", גם הכל בו (סי' קו) כתב בלשון זה: ואחר בשר לא יאכל גבינה עד שיששה ביניהן שעור סעודה אחרת, והוא כמו שעור שש שעות. ובשו"ת יביע אמר (ח"א חיו"ד ס"ס ד') כתב לדיק מלשונם 'כמו שש שעות' דיש מקום לומר דהכא לא בעינן ממש שש שעות, אלא די בכף שיעברו חמש שעות וחצי ויהיה סמוך לשש שעות, דבכל הש"ס חצי שעה היינו סמוך, ובזמנים הראשונים לא היה שעון מצוי ובדאי שהיו מקלין באמדנא. וכן כתב בפרוש שם טוב על הרמב"ם, דלאו דוקא שש שעות. ואין לומר כאן "כל שעורי חכמים כף הם", וכמו שאמרו בכתבות (קד, א) שהרי בגמרא לא נזכר שעור כי אם מסעודתא לסעודתא.

[ואמנם יש מקום לומר דהרמב"ם לא כתב כן אלא בזמנו, שלא היה שעון מצוי אצל כל אחד, ואם היה כותב שש שעות בדיוק בודאי שהיו רבים טועים בזה, ולכן כתב

'כמו שש שעות' משום דהוי ספיקא דרבנן, אבל בזמנינו שאפשר לדיק על פי השעונים המצויים יודה הרמב"ם דבעינן שש שעות. ובלאו הכי מרן השו"ע לא כתב כלשון הרמב"ם אלא כתב דצרף להמתין שש שעות, ושם מטעם זה כתב ביביע אמר הנזכר בלשון זו, דהמקל יש לו על מי לסמך].

ובגנות ורדים כתב דבעינן שש שעות בדיוק, וכן כתב הפרח שושן, אף צ"ן שם לדברי המאירי בחלין שכתב: שעור שש שעות או קרוב לזה. ובספרו מגן אבות (סי' ט' אות מז) כתב להדיא חמש או שש שעות. וכבר הזכרנו מה שכתב הפרי חדש שאין הפונה לשש שעות ממש אלא רביע היום, והיינו דבקיץ ימתין שש שעות ובחורף שהימים קצרים די שימתין כרביע היום שהוא ארבע שעות, ואם אכל בשר בבקר מתר לו לאכל גבינה בצהרים, וכן האוכל בשר בחצי היום מתר לו לאכל גבינה בערב אף שאין ביניהם אלא ד' שעות. ובמנחת יעקב (סלת מנחה כלל עו) כתב שהמקל כדבריו לא הפסיד, וגם מרן החיד"א בשו"ת ברכה (סי' פט סק"ג) הראה פנים לדברי הפרי חדש, אלא שסיים שלמעשה יש להחמיר וכן עקר להלכה, וכמו שכתב הרמ"א (סי' פז ס"א) וכן נכון לעשות. וגם המהרש"ל כתב שכן ראוי לעשות לכל מי שיש בו ריח תורה, וכן פסק הש"ך שם. וגם הגאון רבי יהונתן איבשיץ זצ"ל בפלתי כתב לחלק על הפרי חדש הנז' ולדעתו צרף להמתין שש שעות בין בשר לחלב בין בקיץ בין בחורף, וכן דעת גדולי האחרונים.

ומכל מקום מהני לצרף את כל הסברות המקלות הנ"ל כדי להקל בשעת הצרף לאכל מאכלי חלב אחר חמש שעות ומחצה מאכילת הבשר, ואין זו הוראה נגד מרן השלחן ערוך, דאף שמרן כתב שצרף להמתין שש שעות יש לומר דכל שנכנס בתוך חצי שעה הסמוכה לשעה ששית הוי בכלל שש שעות, ולא בעינן דוקא שש שעות. ובבשר

ודגמאות מאלפות, וכפי שהאיר עינינו הגאון רבי אהרן זכאי שליט"א בספרו 'הבית היהודי' חלק ט':

בעניני אסור והתר - לא כל הרוצה לטל את השם יבוא ויטל, ויש לפנות רק לחכם מורה הוראה היודע לדרש ולחקר מהשואל את פרטי הפרטים, ורק לאחר מכן להשיב תשובה. ואדם שלא הגיע להוראה ומספק הוא בדין - אל לו לאסור מחמת ספק ידיעה, כיון שיש בזה חשש גזל שמפסיד את ממון חברו, אלא יפנה את השאלה למי שגדול ממנו היודע לעיין היטב בספרי הפוסקים כדי לתת תשובה אמיתית על פי ההלכה.

ובענין זה מספר שפעם באה אשה אחת לבית המדרש לשאל את הרב שאלה בענין בשר בחלב, והרב עדין לא הגיע. נגשו אליה התלמידים והציעו לה שתציג את השאלה בפניהם, אמרה האשה: תחבתי כף חלבית רחוצה יפה בקדרת תבשיל של בשר. ענו כלם ואמרו לה: זו שאלה פשוטה, אם יש ששים בקדרה הבשרית כנגד כל הכף הקדרה והתבשיל מתרים והכף אסורה, ואם אין ששים הכל אסור.

כשפנתה האשה לצאת מבית המדרש פגשה את הרב, התענין הרב לדעת מה הייתה שאלתה? הרצתה לו האשה את השאלה, הרב שפקח היה הבין שמדבר האשה תמימה, שאל אותה: האם הקדרה הבשרית הייתה צוננת או רותחת? השיבה האשה שהקדרה הייתה צוננת כשילג. חירף הרב ואמר: הכל מתר, גם התבשיל וגם הכף...

שמעו התלמידים את התשובה ונכר שחלשה דעתם. הרגיש הרב שהתלמידים השיבו תשובה לא נכונה, ובקש את התלמידים שיאמרו לו מה השיבו לאשה. כשספרו לרב את תשובתם, נתן עליהם בקולו וגער בהם בנזיפה.

עוף יש להקל בזה יותר וכמבאר דין זה בשו"ת יביע אמר חלק א' הנ"ל.

ובספר 'זכרון למשה' (דף עט) כתב בשם הגאון החתם סופר שנטה להקל במי שיטן לאחר אכילת בשר בפחות משש שעות, כיון שבשנה נגמר העכול מהר. ועשה מעשה שרצה לשתות חלב בבקר בזמן שלא עברו שש שעות מאכילת הבשר ולסמוך על העכול שבשנה, ונפל הכוס של החלב ונשבר, ואמר שרואה שלא הסכימו בשמים להוראתו.

והגאון מצאנז זצ"ל כתב שהיה מנהג בצאנז להקל שלא להמתין ו' שעות שלמות, ומקור המנהג בראפשיץ, והקלו בזה רק בשעת הצרף, שמתחלת שעה ששית ואילך לא הקפידו לדיק על השעון שיהיו שש שעות שלמים. והביא בשם הגאון מטשכנוב בפסקי תשובה (סי' רכה) שגם מלילה ליום הקלו לגבי זה, והאריך במקור הדבר. ולעת הצרף הקלו לסמוך על אותם שיטות דלא בעינן ו' שעות שלמות ומשעה חמישית ואילך לא דקדקו כל כף, והובאו דבריו בספר דרכי הלכה עמ' ק"ג. גם בשו"ת דברי חכמים (עמ' קעח) כתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שמעקר הדין די להפסיק חמש שעות ומשהו, אלא שהעולם נהגו להחמיר עד ו' שעות.

ובספר בדי השלחן (סק"ח) כתב דבעינו דוקא שש שעות, אבל בפחות מזה אפלו מעט לא סגי. ובהערה שהביא דברי המאירי והביא הדיוק מלשון הרמב"ם, ועם כל זה כתב שאין להקל בזה מכח לשון השו"ע דמשמע דבעינו ו' שעות שלמות. וכן כתב בחמדי דניאל (הל' תערובות חלק ב סימן טו). אולם לפי כל הצרופים הנ"ל המקל במקום צרף יש לו על מי שיסמוך, דאפשר לומר שגם מרן לאו דוקא נקט.

הנהגת השואל והנשאל

ונסים בכמה הנהגות חשובות, השיכות בפרט לנושאים אלו של אסור והתר, בלוי מעשיות

יראתו קודמת לחכמתו, ולא לגשת לרבנים שאינם בקיאים בהלכה כלל, אלא מתמחים בדרשנות בלבד.

ועל אחת כמה וכמה שאין לגשת לרבנים מזיפים פועלי ישועות למיניהם וריקים הם מתורה ויראת שמים, וכל מטרתם אף ורק להגדיל פיסם ושמם, וגורמים לחלול השם. אלא רק לפנות לרבנים מסמכים המכירים וידועים אצל גדולי התורה, שיידם רב להם בהוראת ההלכה ובלמודה.

ומספר על 'רב מטעם' בור ועם הארץ שפגש עם גאון אחד, ובשיחתו אתו נוכח הגאון שלאותו 'רב' אין שמץ של ידיעה בתורה. שאל אותו הגאון: מה אתה עושה כשמוצאת לפניה שאלה בענייני פשרות, מנין תדע אם להכשיר או להטריף?

השיב הלה: תמיד מנהגי להטריף, וכך אני שקט שלא התרתי מחמת ספק...

חיי הגאון ואמר לו: אספר לך מעשה, בבבלותו של יהודי כפרי אחד, היה אטליז של עופות, וכל זמן שהתעוררה לו שאלה באחד העופות השחוטים, היה טורח ונוסע לרב שיפסק לו את הדיו.

פעם אחת פגש בו כפרי נבער מידידיו, ונתן לו עצה: הרי כתוב בתורה 'ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלקו אתו' למדנו מהפסוק שהטרפה היא שיכת לכלב, ובכן עצתי היא שתגיש את הבשר לפני הכלב, והיה אם הכלב יאכל אותו סימן שהוא טרף, ואם לא יאכל הוא כשר...

התפעל הכפרי מהעצה הנפלאה הזו, וקרא: מעתה לא אצטרף לנסע עוד לרב, הנה בעיתי באה על פתרונה. והתחיל לנהג כפי העצה הנ"ל. אף הכלב כמובן אכל תמיד את כל מה שהגש לפניו מבלי להשאיר פרוו.

הצטדקו התלמידים: אנו חשבנו שהקדרה היתה רותחת...

אמר להם הרב: מדוע מצדיקים אתם את מחשבותיכם, הלא אף לפי דעתכם שהקדרה היתה רותחת, האם שאלתם אותה אם הכף היתה בת יומה (דהיינו שהשתמשו בה בחלב רותח תוך עשרים וארבע שעות) או אינה בת יומא, שאם אינה בת יומא הרי היא נותנת טעם לפגם והקדרה והתבשיל מתרים בלי ששים, ואף בכף בת יומא היה לכם לשאל עוד אם היתה הכף רחוצה ברותחים כמנהג הנשים לרחץ כל הכלים במים רתוחים עם אפר, שנותנים הכפות והמזלגות בתוך כלי רותח על האש, שאז נחשבת אותה רחיצה במקום הגעלה ומתרחקת הכל בלי שיהיה ששים, והכף תהפך להיות בשרית, ואם ירצה להחזירה חלבית יצטרף להגעילה מן הבשר. זאת ועוד, גם לולי כל הנ"ל לא היה צריך ששים נגד כל הכף כפי שהוריתם לה, שהרי ההלכה שצריך רק כנגד מה שנתחב בקדרה.

כששמעו התלמידים את דברי רבם, נפקחו עיניהם, וקבלו עליהם שלא יורו שום הוראה שלא בנוכחות רבם, עד שיהיו רגילים ומכירים בעבודת הקדש היטב. (נחלת אבות להגר"י משאש זצ"ל ח"ב עמ' ריז).

צא וראה ממעשה זה, עד כמה יש למורה הוראות לשקל היטב את אשר מוציא מפיו, וכן לחקור ולדרש את כל הפרטים מהשואל, ואל לו לחשב שמכיון שרגיל הוא בהלכות ובדינים אזי גם השואל בקי ויודע על מה לשאל ועל מה לא לשאל, אלא צריך לחקור היטב ולאחר מכן להשיב תשובה נכונה כדת וכדין.

ואף חובה קדושה מוטלת על השואל, שכאשר מתעוררת אצלו שאלה בענייני פשרות ובשאר עניינים, לגשת אף ורק לתלמיד חכם מבהק אשר בקי בהלכות ואשר

שאלה: חלב רותח גלש מן הסיר ונשפך על גבי סיר של בשר, מה הדין? לאחר עיון פסק הרב: סיר החלב טרף וסיר הבשר כשר, והסביר את הטעם: כל האשמה תלויה בסיר החלב, שהוא התחיל לגלש, ואלו סיר הבשר הוא חף מפשע, שבעל כרחו נשפך עליו החלב.

לאחר זמן מרבה, החליט שוב הפפרי לנסע לרב. כאשר הגיע, שאל אותו הרב: היכן נעלמת זמן כה רב? האם לא היו לך שאלות? השיב לו הפפרי: היו לו הרבה שאלות, אך כדי לחסוך בטרחת הדרך הייתי מביא את השאלות לפני הבלב והוא היה פוסק, אבל אין רצוני עוד בכלב הזה כיון שהוא מחמיר יותר על המדה, לעולם אינו מכשיר אלא רק מטריף תמיד ואוכל את הכל...

ה' יזכנו לעובדו בלבב שלם ובנפש חפצה, ונזכה להכניס אל פינו רק מאכלות קשרים וטהורים, בתכלית ההדור והשלמות, ללא שום פקפוק ונדנדוד עברה ח"ו, ונזכה לביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן.

ובכן, סים הגאון לאותו רב, גם אתה נדמית לכלב הזה...

ומעין זה מספר על אשה אחת, שבאה פעם לפני רב שהיה בור ועם הארץ, ובפיה

בשורה טובה לאנשי התורה ולומדיה

בסיעתא דשמיא יצא לאור עולם סדרת הספרים

"אשיחה בהקיד"

על פרשיות השבוע באגדה

מתוך סדרת הספרים אשיחה בהקיד באגדה ובהלכה

מהרב אורן נזרית שליט"א

הספרים מעוטרים בהסכמת גדולי הדור שליט"א
מלאים בהלכות בקניני תורה ובדרכים לעבודת ה' יתברך
משולבים בסיפורים על גדולי ישראל ודרך עבודתם

וכעת מבקשים לזכות את הציבור הקדוש
לסייע ולהיות שותף

להשלים את סדרת הספרים בהלכה לזיכוי הרבים
וזכות לימוד התורה וזיכוי הרבים תגן בעדכם
ניתן להקדיש פרשיות
לברכה והצלחה ולעילוי נשמת וכיו"ב

052-7627127 א.ש. אשדוד

לקבלת גיליונות אלו חינם
יש לשלוח בקשה למייל:
toraoren@gmail.com